

הלכה כסדרה

בין המצרים
ותשעה באב

הופק ע"י ענף ההלכה
הרבנות הצבאית הראשית

מוקד הקו הפתוח
עומד לרשותך בכל עת:
057-8175767

מהדורה רביעית

תשע"א

עורך ראשי: רס"ן הרב מנחם פרל

עורך גרפי: יוגב ברדה

לבירורים, הארות והערות:

hagay47@idf.gov.il

תוכן-עניינים

6	הקדמה
8	דינים
8	דיני הצומות
9	סדר התפילות בתעניות
12	ימי 'בין המצרים'
13	חודש אב
15	סעודה מפסקת
16	חמשת העינויים בתשעה באב
17	מנהגי תשעה באב
18	התפילות בתשעה באב
20	דיני י' באב
21	שאלות ותשובות
21	אכילה ושתיה בצום
21	שאלה 1. פעילות בט"ש
22	שאלה 2. שתייה 'לשיעורין'
23	שאלה 3. מידות ה'שיעורין'
23	שאלה 4. אכילה בצום
24	שאלה 5. אכילה מהבוקר
25	שאלה 6. אכילה בחדר האוכל
25	שאלה 7. החלפת שמירה
26	שאלה 8. אימון
27	שאלה 9. 'בוחן מסייעת'
27	שאלה 10. עירוי
28	שאלה 11. צוות לוט"ר (לוחמה בטרור)
28	שאלה 12. טבח
29	שאלה 13. שק"ל
29	שאלה 14. רחצה בתענית
30	שאלה 15. קיום אירוע

- שאלה 16. אכילה בליל התענית 31
- שאלה 17. חזרה לתענית 32
- שאלה 18. שטיפת פה 32
- שאלה 19. סליחות כשאינם מתענים 33
- שאלה 20. 'עננו' כשאינם מתענים 33
- שאלה 21. 'עננו' בחזרת הש"ץ ב'שומע תפילה' 34
- שאלה 22. 'עננו' למי שאכל בתחילת הצום 35
- שאלה 23. 'עננו' כשלא ישלימו את הצום 36
- שאלה 24. 'עננו' כשיצאו כמה מהמתענים 37
- שאלה 25. קריאה בתורה ללא מנין מתענים 38
- שאלה 26. קראו פרשת שבוע בטעות 38
- שאלה 27. 'עננו' לשותה 'לשיעורין' 39
- שאלה 28. לא צם והועלה לתורה 39
- שאלה 29. כהן שלא צם 40
- שאלה 30. שליח ציבור שלא צם 40
- שאלה 31. מנחה מקוצרת 41
- שאלה 32. קריאת ההפטרה 42
- שאלה 33. 'יחל' ו'עננו' אחרי השקיעה 42
- שאלה 34. ברכת כהנים אחרי השקיעה 43
- 43 ימי 'בין המצרים'**
- שאלה 35. נופש ואירועים 43
- שאלה 36. מדי א' חדשים 45
- שאלה 37. מוסיקה טקסית 45
- שאלה 38. מוסיקה באירוע 46
- שאלה 39. גילוח לכבוד טקסים 46
- שאלה 40. ספר צבאי 47
- שאלה 41. הסתפרות בשעת הדחק 48
- שאלה 42. הכנסת ספר תורה 48
- שאלה 43. מדים לחייל שמתגייס 49
- שאלה 44. כיבוס לצורך אחר תשעה באב 49

50	שאלה 45. מי שמדיו מלוכלכים
50	שאלה 46. כיבוס לכבוד שבת
51	שאלה 47. טקסים, אירועים ופעילויות
51	שאלה 48. אכילת בשר
52	שאלה 49. מד"ס בבריכה
52	שאלה 50. גינות נוי
53	שאלה 51. שיפוץ וריהוט
54	אבלות תשעה באב
54	שאלה 52. נעליים צבאיות
54	שאלה 53. הצדעה למפקד
55	שאלה 54. רחצה לאחר פעילות
55	שאלה 55. עבודה ופעילות
56	שאלה 56. קריאת 'כי תוליד בנים' במנחה
56	שאלה 57. אמירת 'נחם' לחייל שלא צם
57	שאלה 58. ישיבה על כסא
58	לוחות זמנים

הקדמה

מפקדים וחילים יקרים!

יסודותיו של בית המקדש השני הושתתו על אחדות כלל ישראל. אבל כאשר היתה בהם שגאה, ולא סתם שגאה, אלא שגאת חנינם, נזרע הפירוד באומה והתוצאה לא איחרה לבוא-חורבן הבית, שמאחר את עם ישראל, חורבן בית המקדש.

על הפסוק בספר ויקרא: "ואהבת לרעך כמוך", דורש רבי עקיבא: "זה כלל גדול בתורה". רואים מכאן עד כמה חשובה ההתנהגות עם הזולת, שמהווה יסוד לכל התורה כולה. לוחות הברית, שניתנו בהר סיני מחולקים לשני חלקים, בחלק אחד- מצוות שבין האדם לבורא עולם, ובחלק השני- מצוות שבין אדם לחברו. שני החלקים הללו מחוברים ומאוחדים ללוח אחד, כיון שהם עניין אחד, ולא ניתן להפריד ביניהם.

"שלום בית" אינו בהכרח השקנת שלום במקום שיש בו ריב אלא אף הוספת אחווה ורעות במקום שהם כבר מצויים.

אריסטו, הפילוסוף היווני, חקר תופעה ידועה: מדוע כשאדם מעניק דבר מה לזולתו, הנותן אוהב את המקבל יותר מאשר המקבל את הנותן, (בעוד שההיגיון מחייב לכאורה את ההפך), שהרי לרשותו של המקבל התווסף משהו, והשיב על כך- אמנם הנותן העניק משהו, פרוטה, מטבע וכיו"ב למקבל, לעני, אך המקבל נתן לנותן מעלה שנחרתה באישיותו. כלומר הנותן התעלה באישיותו במעלות אישיות, ולכן אוהב אותו יותר, שהרי קיבל יותר. בספר "מכתב מאליהו" מגדיר רעיון זה במילים: "יותר ממה שהנתינה באה בעקבות האהבה, האהבה באה בעקבות הנתינה" (ומכאן נובעת אהבת הורים לילדים וכן אהבת חקלאי לפירותיו).

בעמדינו בימים אלו שבהם אירעו צרות לעם ישראל בעבר, שנגרמו כתוצאה "משגאת חנינם" ובתקופה שבה הפילוג מאיים להיות מצוי ושכיח יותר ויותר בקרבנו, מן הראוי, להגביר "אהבת חנינם". ישתדל כל אחד מאיתנו להרבות, ולו במעט אהבה אחווה שלום ורעות ובזכות כך נתאחד כולנו באחדות שלמה.

מוגשת לכם בזאת חוברת הלכה כסדרה לימי בין המיצרים. החוברת מאגדת בתוכה את מרבית ההלכות השכיחות בימים אלו בצבא.

יהי רצון שיבנה הקב"ה במהרה את ביתו וישיב שכינתו לציון!

חגי ולוסקי, סא"ל
רע"ן הלכה

"יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זיכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר: 'התודו את עוונם ואת עוון אבותם'.

"ואלו הן: יום שלישי בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ונכבית גחלת ישראל הנשארה וסיבב להתם גלותן; ועשירי בטבת שבו סמך מלך בבל נבוכדנאצר הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק; ושבעה עשר בתמוז וחמשה דברים אירעו בו: נשתברו הלוחות, ובטל התמיד מבית ראשון, והובקעה ירושלים בחורבן שני, ושרף אפוסטומוס הרשע את התורה, והעמיד צלם בהיכל; ותשעה באב וחמשה דברים אירעו בו: נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשנייה, ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה... ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורנוסרופוס הרשע ממלכי אדום את ההיכל ואת סביביו...; ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות בשלשה עשר באדר וזכר לתענית שהתענו בימי המן שנאמר: 'דברי הצומות וזקתם'...

"משיכנס אב ממעטין בשמחה, ושבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור לספר ולכבס וללבוש כלי מגוהץ אפילו כלי פשתן עד שיעבור התענית... וכבר נהגו ישראל שלא לאכול בשר בשבת זו ולא יכנסו למרחץ עד שיעבור התענית...

"כל הצומות האלו עתידים ליבטל לימות המשיח, ולא עוד אלא שהם עתידים להיות ימים טובים וימי ששון ושמחה שנאמר: כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו (זכריה ח)

(רמב"ם הלכות תעניות פרק ה)

הלכות בין המצרים וט' באב

דיני הצומות

א. צום גדליה, עשרה בטבת, תענית אסתר וי"ז בתמוז - מתחילים בעלות השחר^א, ומסתיימים בצאת הכוכבים^ב.

ב. אין לאכול ולשתות לאחר שהלך לישון בליל התענית, גם אם מתעורר לפני עלות השחר. אך אם התכוון מראש לקום קודם עלות השחר כדי לאכול או לשתות, מותר (ראה שאלה 16)^ג.

ג. הכל חייבים בצומות אלו, ובכלל זה - כלל חיילי צה"ל^ד. לגבי חייל הנמצא בפעילות מבצעית, שהצום עלול לפגוע בכושרו - ראה בשאלה 1.

ד. חייל חולה שנפל למשכב או שנחלש כל גופו - פטור מן הצום, ואסור לו להחמיר על עצמו, אף אם אינו חולה מסוכן^ה. במצב זה מותר לו לאכול ולשתות ללא הגבלה^ו, ובלבד שלא ירבה באכילה של תענוג, אלא יאכל מאכלים פשוטים ומזינים לצורך חיזוק גופו^ז.

[א] שו"ע תקנ, ב; תקסד, א: [ב] שו"ע תקסב, א; מקראי קדש תעניות פ"א, טו: [ג] שו"ע תקסד, א: [ד] שו"ע תקנ, א: [ה] משנ"ב תקנ, סק"ד; כף החיים סק"ז; ילקו"י מועדים עמ' תקלא: [ו] שו"ת אבני נזר תקמ; ילקו"י מועדים עמ' תקלב: [ז] משנ"ב תקנ, סק"ה; כף החיים סק"ז; ועיין שו"ע תקנד, ה:

סדר התפילות בתעניות

ה. הספרדים אומרים בתפילת שחרית ומנחה את תפילת 'עננו' בברכת 'שמע קולנו' שבתפילת לחש, כמופיע בסידור. האשכנזים אומרים 'עננו' רק במנחה¹.

ו. אם שכח לומר 'עננו' בשומע תפילה - יאמרה ב'א-להי נצור' לפני 'היו לרצון'. אם שכח לומר גם שם, אינו חוזר².

ז. בחזרת הש"ץ מוסיף החזן את ברכת 'עננו' לאחר ברכת 'גואל ישראל', כמופיע בסידור³.

ח. שכח שליח הציבור לומר 'עננו' ונזכר לאחר שאמר 'ברוך אתה ה' - אינו חוזר, אלא אומרה בברכת 'שומע תפילה', בלי החתימה: 'ברוך אתה ה' העונה לעמו ישראל בעת צרה'⁴. אם גם שם שכח לומר, יאמר אחרי ברכת 'שים שלום' בסוף התפילה בלא חתימה⁵.

ט. לאחר חזרת הש"ץ בשחרית נהגו לומר סליחות כמופיע בסידורים⁶ (המתפלל ביחידות לא יאמר י"ג מידות⁷), ולמנהג האשכנזים אומרים 'אבינו מלכנו'⁸.

[ח] שו"ע ורמ"א תקסה, ג: [ט] שו"ע תקסה, ב: [י] שו"ע תקסו, ב: [יא] שו"ע ורמ"א קיט, ד: [יב] משנ"ב קיט ס"ק יט, ילקו"י מועדים עמ' תקלט. בכה"ח (קיט, ס"ק כח) כתב שיאמר 'היו לרצון' לפני 'עננו' ולאחריו: [יג] שו"ע תקסו, ד; משנ"ב ס"ק יז. אך בבית מדרשו של הגר"א לא אמרו סליחות (תוספת מעשה רב מט). אם רוצים, יכולים לומר את הסליחות לפני התפילה כפי שנוהגים באלול ובעשרת ימי תשובה, ויאמרו קדיש התקבל אחרי הסליחות (אשי ישראל פמ"ד, הע' לט בשם הגרי"ש אלישיב): [יד] שו"ע תקסה, ה. אך רשאי לומר בדרך קריאה בניגון של טעמי המקרא: [טו] ערוה"ש תקסו, ח:

י. לאחר מכן קוראים בתורה בפרשת 'כי תשא'^{טו}; העולה הראשון קורא מ"ויחל משה" עד "לעשות לעמו" (שמות לב, יא-יד), ואז גוללים את הספר אל "ויאמר ה' אל משה פסל לך" (שם לד, א), והשני קורא משם עד "אל מול ההר ההוא" (שם, ג); השלישי קורא מ"ויפסול" עד "אשר אני עושה עמך" (שם, ד-י).

יא. סדר תפילת מנחה: 'אשרי', חצי קדיש; מוציאם ספר תורה וקוראים כסדר של שחרית^{טז}. אין אומרים חצי קדיש לאחר קריאת התורה, אלא לאחר החזרת ספר התורה להיכל.

יב. למנהג האשכנזים מפטירים במנחה "דרשו ה' בהמצאו" (ישעיה נה, ו - נו, ח)^{טז}, ולאחר ההפטרה מברכים את הברכות עד 'מגן דוד'^{טז}. לכתחילה העולה השלישי הוא קורא את ההפטרה^{טז}.

יג. אם שכחו לקרוא ההפטרה עד לאחר שהחזירו את הספר לארון, יקראו ההפטרה ולא יוציאו שוב את הספר^{כא}.

[טז] שו"ע תקסו סעיף א. אם בטעות התחילו לקרוא בשני וחמישי בפרשת השבוע, יגמרו את הקריאה, ויצאו בזה ידי חובה - שערי אפרים סימן ח סעיף קו, דעת תורה למהרש"ם תקסו סעיף א: [יז] שו"ע תקסו, א: [יח] שו"ע תקסו, א. ניתן לקרוא הפטרה גם אם כבר החזירו את ספר התורה בטעות (הגר"ח קנייבסקי בפס"ת ב): [יט] לוח א"י: [כ] נו"ב תניינא קי. העולה השלישי יכול לברך את הברכות ואחר יקרא עבורו כמו שעושים בקריאת התורה, אך עדיף שהקורא עצמו יברך גם אם אין זה העולה השלישי (רמ"א רפד, ד; ועיין אישי ישראל פל"ח הע' קסה), ולכן אם העולה השלישי לא יודע לקרוא, יקרא הלוי, או הכהן, או מתפלל אחר, בסדר עדיפות זו (נו"ב שם): [כא] רבבות אפרים ג, תב; ע"פ שערי אפרים שער ט הלכה טו:

יד. אם מתפללים מנחה סמוך לשקיעה עולים הכהנים לנשיאת כפים, ואם אין כהנים יאמר הש"ץ "א-להינו וא-להי אבותינו וכו'"²². אם מתפללים מנחה גדולה, לא ישאו הכהנים כפיהם²³, ויש הנוהגים לומר "א-להינו וא-להי אבותינו"²⁴.

טו. למנהג האשכנזים, אומרים 'אבינו מלכנו' לפני תחנון. אך אם צום עשרה בטבת חל ביום שישי אין אומרים 'אבינו מלכנו' ותחנון במנחה²⁵.

טז. מי שאינו מתענה לא יאמר 'עננו' בתפילתו²⁶, וכן לא יעלה לתורה בקריאת 'ויחל'²⁷, ולא יהיה שליח ציבור בתפילה שצריך לומר בה 'עננו' בשחרית ומנחה²⁸, ואם הוא כהן לא ישא את כפיו במנחה²⁹. ראוי שגם לא יהיה בעל קורא בקריאת 'ויחל'³⁰, ויש שכתבו שגם אין לכבדו בהגבהה, בגלילה

[כב] שו"ע קכט, א: [כג] בלוח א"י כתב שנושאים כפים רק לאחר פלג המנחה, בילקו"י מועדים עמ' תקנ כתב שישאו כפים רק בחצי שעה הסמוכה לשקיעה, אך כתב שבמקום שנהגו שנושאים כפים לאחר פלג המנחה יש להם על מה שיסמוכו: [כד] לוח א"י. אך בילקו"י מועדים עמ' תקנא כתב שלא לאומרו, ועיין מקראי קודש תעניות פ"ב הע' ל: [כה] משנ"ב תקנ, ג: [כו] ביה"ל תקסה, ד"ה 'בין'; ילקו"י מועדים עמ' תקלה. אמנם במשנ"ב (תקסה, סק"ג) כתב שאומר 'עננו ביום צום התענית הזה': [כז] שו"ע תקסו, ו: [כח] שו"ע תקסו, ה: [כט] ילקו"י מועדים עמ' תקנא, וכתב שם שיצא לחוץ בעת נשיאת כפים. אמנם בלוח א"י כתב שאם אין שם כהן אלא הוא רשאי לשאת את כפיו, ובהליכות שלמה (פ"י, יג) כתב שהוא הדין אם יש מלבדו עוד כהן אחד בלבד, שעליו לשאת את כפיו גם אם אינו מתענה, כדי שתתקיים המצוה מדאורייתא לכולי עלמא: [ל] לוח א"י; ילקו"י מועדים עמוד תקמט; משנה"ל (חלק ג עג, וכתב שיקפידו שיקרא אדם שצם גם אם הוא צריך שייסיעוהו בקריאה):

או בהוצאת ספר תורה^{לא} (לגבי חיילים שאינם צמים מסיבות מבצעיות - עיין בשו"ת).

יז. כשאין בבית הכנסת שבעה מתענים לפחות, לא יקראו 'ויחל'ב, לא יאמר שליח הציבור 'עננו' בחזרת הש"ץ^ל, לא ישאו הכהנים כפיהם, ולא יאמר שליח הציבור "א-להינו וא-להי אבותינו"^ל, אך יאמר שליח הציבור 'עננו' בשומע תפילה בלא חתימה^ל.

ימי 'בין המצרים'

יח. שלושת השבועות שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב נקבעו כימי אבל על חורבן בית המקדש, והם נקראים 'בין המצרים', על שם הכתוב: 'כָּל רֹדְפֵיהֶּ הַשִּׁגוּהָ בֵּין הַמְצָרִים' (איכה א, ג).

יט. בימים אלו נהגו שלא לנגן בכלי נגינה, ואף מוסיקה מוקלטת אין משמיעים^ל. מותר להקשיב ברדיו לתוכנית מותרת, למרות שמשמיעים מוסיקה בין קטע לקטע^ל.

כ. יש להימנע מלברך 'שהחיינו' על פרי או בגד חדש בימות החול^ל, אך בשבתות החלות בימים אלו, מותר^ל.

[לא] ערוה"ש קלה, יד. אך במט"א (תרב, טו) ובשע"א (א, יב) נאמר שאין בכך בעיה: [לב] משנ"ב תקסו, ס"ק יד; ילקו"י מועדים עמ' תקמו: [לג] שו"ע תקסו, ג: [לד] פמ"ג תקסו, א"א ס"ק יא: [לה] עיין בשאלה 21: [לו] צי"א חט"ו, לג; יחוד"ד ח"ו, לר; וכן כתב באג"מ (או"ח ח"א, קסו) לענין ימי ספירת העומר: [לז] מפי הגר"י אריאל, וכן הובא בשם הגר"מ אליהו במקראי קודש (פ"ו, הע' יד): [לח] שו"ע תקנא, יז: [לט] משנ"ב תקנא, ס"ק צח; יחוד"ד ח"א, לז:

כא. האשכנזים נהגו שלא לערוך חתונות בכל 'שלושת השבועות', והספרדים נוהגים כן מראש חודש אב²⁹.

כב. האשכנזים לא מסתפרים ומתגלחים בכל 'שלושת השבועות', והספרדים נוהגים כן רק בשבוע שחל בו תשעה באב³⁰.

חודש אב

כג. בתפילת ראש חודש אב אומרים הלל כבכל ראש חודש, ומוסיפים 'יעלה ויבא' בתפילה ובברכת המזון.

כד. 'משנכנס אב ממעטין בשמחה'³¹. אין אוכלים בשר ואין שותים יין (אשכנזים: גם בראש חודש עצמו; ספרדים: מב' באב; תימנים רק בסעודה המפסקת³²), מלבד בשבת, בסעודות מצוה ובהבדלה³³.

כה. האשכנזים נוהגים שמראש חודש אב והלאה אין מחליפים את הבגדים לבגדים מכובסים (אלא לכבוד שבת), והספרדים נוהגים בכך רק בשבוע שחל בו תשעה באב³⁴. עם זאת, הפוסקים הורו להכין בגדים מבעוד מועד לימים אלו שנוהגים לא ללבוש בהם בגדים מכובסים. פירוש הדבר, שלפני ימי האיסור ילבש במשך כחצי שעה את הבגדים הנצרכים לו לזמן האיסור, ולאחר מכן יפשטם וילבש בגדים אחרים במקומם, עד

[מ] רמ"א תקנא, ב: [מא] שו"ע ורמ"א תקנא, ג-ד, ומשנ"ב ס"ק פב: [מב] שו"ע תקנא, א-ב: [מג] שו"ע המקוצר ח"ג סימן קג סע' ח: [מד] שו"ע ורמ"א תקנא, ט-י; משנ"ב ס"ק נח-נט; ילקו"י מועדים עמ' תקסז-ח. עיין ברמ"א בסעיף י, שאשכנזים נוהגים לכתחילה לתת לילד לשתות את יין ההבדלה: [מה] שו"א ורמ"א תקנא, ג:

שתהיה לו כמות בגדים מספקת לזמן האיסור^מ.
עצה אחרת שכתבו הפוסקים, היא שניתן להניח בגדים על הקרקע כדי שלא יחשבו יותר למכובסים, ואז ניתן ללובשם^נ.
יש שכתבו שכל האיסור להחליף בגד הוא רק אם עושה זאת לתענוג, ולכן כשבגדו התלכלך מותר להחליף לבגד אחר^ס.
כו. האשכנזים נמנעים מרחיצה של תענוג והתרעננות מראש חודש אב, והספרדים נוהגים כן בשבוע שחל בו תשעה באב^ט. מי שמלוכלך או מזייע - מותר לו להתרחץ במים פושרים^י.

בערב שבת מותר לחפוף את ראשו במים חמים, לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים חמים^{יא} וכן ליטול ציפורניים^{יב}. אם ראש חודש חל בערב שבת - מותר לרחוץ את כל הגוף במים חמים^{יג}.
כז. האשכנזים נוהגים שלא לקדש את הלבנה עד אחרי תשעה באב, משום ששרויים באבלות^{יד}.

[מ] עיין רמ"א יו"ד שפט, א; בא"ח דברים, ו; שש"כ פכ"ח, עו; ילקו"י מועדים עמ' תקסג: [מז] מנח"י ח"י, מד; פניני הלכה זמנים פ"ח, יט; כחיצים ביד גיבור ח"ב עמ' 84: [מח] ערוה"ש יו"ד שפט, ז; גשה"ח פכ"א, י; פני ברוך יח, ד. אך עיין מנח"י (ח"י, מד) וילקו"י (אבלות עמ' שנו): [מט] שו"ע ורמ"א תקנא, טז; ילקו"י מועדים עמ' תקסה: [נ] שו"ת אג"מ אה"ע ח"ד, פד; מקראי קודש פי"ד, ב בשם הגר"ש ישראלי והגר"מ אליהו; פניני הלכה זמנים פ"ח, כא. אך בשבה"ל (ח"ז, עז) וביחו"ד (ח"א, לח) מחמירים יותר: [נא] רמ"א תקנא, טז; משנ"ב ס"ק צז; שבה"ל ח"ז, עז: [נב] משנ"ב תקנא, יט ומותר לכל צורך מצווה, כגון לטבילת אשה, וכ"כ בילקו"י (מועדים עמ' תקסג). אך בט' באב החל בשבת בכה"ח ס"ק מח התיר רק למי שנוהג כך בכל שבת: [נג] משנ"ב תקנא, ס"ק פט: [נד] רמ"א תקנא, ח; תכו, ב; משנ"ב ס"ק ח:

כח. טבלה לסיכום מנהגי האבלות בימי 'בין המצרים':

שכוע שחל בו	תשעת הימים	שלושת השבועות	
אסור	אסור	אסור	מוזיקה משמחת
אסור	אסור	אסור	'שהחיינו'
אסור	אסור	אשכנזים - אסור ספרדים - מותר	חתונות
אסור	אסור - אשכנזים ספרדים - מותר	אסור - אשכנזים ספרדים - מותר	תספורת וגילוח
אסור	אסור	מותר	בשר ויין
אסור	אסור - אשכנזים ספרדים - מותר	מותר	לכישת מכובסים
אסור	אסור - אשכנזים ספרדים - מותר	מותר	רחיצה לתענוג
א' - אין אומרים ס' - אומרים	א' - אין אומרים ס' - אומרים	---	קידוש לבנה

סעודה מפסקת

כט. ב'סעודה המפסקת', הסעודה האחרונה שלפני הצום,

אוכלים לחם ומים ותבשיל אחד בלבד¹⁷.

ל. נוהגים לאכול בסעודה המפסקת ביצה קשה, ויש נוהגים

לאוכלה עם אפר¹⁸.

לא. בסעודה המפסקת יושבים על הריצפה, ואוכלים כל אחד

לחוד, כדי שלא להתחייב בזימון¹⁹, ואף אם אוכלים

בחדר אוכל, לא יזמנו²⁰.

לב. נהגו לאכול ארוחה גדולה לפני הסעודה המפסקת,

ולאחריה ממתינים זמן מה, או שהולכים למקום אחר,

ואוכלים את הסעודה המפסקת²¹.

[נה] שו"ע תקנב, א: [גו] רמ"א תקנב, ה: [גז] שו"ע תקנב,

ז-ח: [נח] משנ"ב תקנב, ס"ק יט: [נט] שו"ע ורמ"א תקנב, ט:

חמשת העינויים בתשעה באב

לג. צום תשעה באב מתחיל משקיעת החמה של ערב תשעה באב⁹, ואסור בחמישה דברים כיום כיפור: אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה¹⁰.

לד. חולה, אף שאינו בסכנת חיים - מותר לו לאכול בתשעה באב כפי צרכו, אך לא ירבה באכילה של תענוג, אלא יאכל מאכלים פשוטים ומזינים לצורך חיזוק גופו¹¹.

לה. בנטילת ידיים שחרית וביציאה מבית הכסא נוטלים רק עד מקום חיבור האצבעות לכף היד¹².

לו. רחיצה אסורה אפילו במים צוננים, אך אם ידיו מלוכלכות - מותר לרחצן¹³. כמו כן, אין מניעה להרטיב את הידיים ושאר הגוף תוך כדי שטיפת כלים או כל פעילות אחרת¹⁴.

לז. רק סיכה של תענוג אסורה, ולכן מותר למרוח אלתוש, דאדורנט, וזולין וקרם ידיים וכדו'¹⁵.

לח. אסור לנעול נעליים או סנדלים העשויות מעור¹⁶, אך נעליים אחרות - מותר, ואפילו אם הן נוחות¹⁷. (חייל העוסק בפעילות ביטחונית ראה שאלה 52).

[9] שו"ע תקנ"ג, ב: [סא] שו"ע תקנ"ד, א: [סב] שו"ע תקנ"ד, ה-ו, אך עיי"ש ברמ"א שנהגו להחמיר: [סג] שו"ע תקנ"ד, י: [סד] שו"ע תקנ"ד, ח-ט: [סה] משנ"ב תקנ"ד, ס"ק יט; ילקו"י מועדים עמ' תקע"ט: [סו] שו"ע תקנ"ד, טו; ביה"ל ד"ה 'סיכה'. ראה גם הליכות שלמה ח"ג סוף עמ' תכ"ב: [סז] שו"ע תקנ"ד, טז. אם העור הוא רק מלמעלה: המשנ"ב (תקנ"ד, ס"ק לא) - אוסר, ובילקו"י (מועדים עמ' תקע"ט) - מתיר: [סח] הליכות שלמה מועדים פ"ה, יז; הגר"ש ישראלי והגר"מ אליהו במקראי קודש יו"כ פ"ה, הע' ה-ז; המשנ"ב בהלכות יו"כ (תריד, סק"ה) הביא שיש מחמירים בדבר, אך לא

הלכות בין המצרים וט' באב

על פי פקודות הצבא, יש לאפשר לכל חייל הרוצה בכך לנעול נעלי גומי או כפכפים^ט.

מנהגי תשעה באב

לט. אין מברכים לשלום בתשעה באב, ואפילו לומר 'בוקר טוב' אסור^י. חייל שברכוהו לשלום - עליו להשיב בכובד ראש ובשפה רפה^{יא}.

מ. יש להימנע מעיסוקים לא חיוניים או 'טיולים', כדי שלא תוסח הדעת מן האבלות^{יב}.

מא. עד חצות היום אין עוסקים במלאכה^{יג}, אמנם פעולות למניעת נזק או הפסד - מותרות^{יד}.

מב. אסור ללמוד תורה, שנאמר עליה: "פיקודי ה' ישרים משמחי לב" והרי אין שמחים ביום זה, ואפילו מי שרגיל לקרוא 'שנים מקרא ואחד תרגום' או 'חוק לישראל' - אסור^{טו}. אך מותר ללמוד איוב, מדרש איכה ובפרקי החורבן שבירמיהו, וכן המקורות הדנים בחורבן הבית ובהלכות אבלות^{טז}.

מג. אמירת 'קרבנות' לפני התפילה מותרת, כפי הסדר שבכל יום^{יז}.

הביא כן בהלכות תשעה באב, ואף לענין יום כיפור הוא כתב שמעיקר הדין אין צריך לחשוש לכך: [סט] פ"מ 34.0206 - צומות: [ע] שו"ע תקנד, כ; משנ"ב ס"ק מא: [עא] שו"ע תקנד, כ; [עב] שו"ע תקנד, כא: [עג] רמ"א תקנד, כב; ילקו"י מועדים עמ' תקפא-ב: [עד] שו"ע תקנד, כג: [עה] שעה"צ תקנד, יא; ילקו"י מועדים עמ' תקפא בשם הגר"ע יוסף: [עז] שו"ע תקנד, א-ב: [עז] שו"ע תקנד, ד:

מד. יש נוהגים שלא לישון בתשעה באב על מיטה, אלא מניחים את המזרון על הריצפה, וכן יש נוהגים לישון בלא כרית ע"י. אולם, אחר חצות היום יכול לישון על מיטה בצורה רגילה^ט.

התפילות בתשעה באב

מה. יושבים על הארץ או על מקומות ישיבה נמוכים, כפי שנוהגים אבלים בימי השבעה^י. יש הנוהגים להסיר את הפרוכת מארון הקודש^{יא}.

מו. בבית הכנסת מדליקים תאורה חלקית בלבד^{יב} (וידליקו תאורה מספקת כדי שיוכלו לקרוא), ומתפללים בקול נמוך כאבלים^{יג}.

מז. הספרדים אומרים בכל התפילות: 'נחם' בברכת 'בונה ירושלים' ו'עננו' בברכת 'שומע תפילה', ואילו האשכנזים אומרים 'נחם' ו'עננו' רק במנחה של התענית (אם שכח לומר 'נחם' או 'עננו' - אינו חוזר)^{יד}.

מח. לאחר תפילת לחש של ערבית קוראים מגילת איכה ואומרים קינות - כל חייל כמנהג אבותיו. לאחריהם אומרים 'ואתה קדוש', קדיש שלם בלי 'תתקבל'^{טו} ו'עלינו לשבח'.

[עח] שו"ע ורמ"א תקנה, ב; פניני הלכה זמנים פ"י, יג: [עט] ע"פ שו"ע תקנט, ג שאחר חצות יושבים על ספספלים ולא על הרצפה, אך עיין פסקי תשובות תקנה, ה בשם שבט הקהתי: [פ] שו"ע תקנט, ג: [פא] רמ"א תקנט, ב: [פב] שו"ע תקנט, ג: [פג] רמ"א תקנט, א: [פד] שו"ע ורמ"א תקנו, א; משנ"ב ס"ק ג: [פה] רמ"א תקנט, ד; ילקו"י מועדים עמ' תקפג:

מט. ביום תשעה באב מתפללים תפילת שחרית ללא טלית ותפילין (טלית קטן לובשים בלי לברך)¹⁰. יש מהספרדים שאינם משנים משאר הימים, ומניחים תפילין בבוקר¹¹.

נ. יש המשמיטים בברכות השחר את ברכת 'שעשה לי כל צרכי'¹².

נא. האשכנזים נוהגים שאין נושאים כפיים בתפילת שחרית של תשעה באב¹³. אם חיילים ספרדים עולים לשאת כפיים, יצאו הכהנים האשכנזים מבית הכנסת.

נב. אין אומרים תחנון בתשעה באב בין בשחרית ובין במנחה, וכן אין אומרים 'אבינו מלכנו' ו'למנצח'¹⁴.

נג. קוראים בתורה: "כי תוליד בנים" (דברים ד, כה - מ), ומפטירים "אסוף אסיפם" (ירמיה ח, יג - ט, כג)¹⁵, ומברכים את הברכות עד 'מגן דוד'. יש שאין אומרים חצי קדיש עד לאחר ההפטרה¹⁶.

נד. האשכנזים אינם אומרים 'תתקבל' בקדיש¹⁷, ואין אומרים 'שיר של יום' ו'אין כאלוקינו' בשחרית¹⁸.

[פ] שו"ע תקנה, א. חיילים הנצרכים לאכול בתשעה באב אחרי חצות, ינחו תפילין לאחר חצות לפני שאוכלים (שש"כ סב, הע' קח בשם הגרש"ז אורבך): [פז] ילקו"י מועדים עמ' תקפד: [פח] ערוה"ש תקנד, ו; ילקו"י מועדים עמ' תקפד. אך במשנ"ב (תקנד, סק"ל) וביחוד (ח"ו, לז) כתבו לברך: [פט] קשו"ע קד, ג; פס"ת תקנט, ה: [צ] טור ובי" ס' תקנט; רמ"א סע' ד: [צא] רמ"א תקנט, ד: [צב] רעק"א תקנט, ד; ילקו"י מועדים עמ' תקפה. אך בפמ"ג (תקנט, א"א סק"ד) ובכה"ח (תקנט, סק"מ) לא כתבו כן: [צג] רמ"א תקנט, ד: [צד] שו"ע ורמ"א תקנט, ד; קשו"ע קד, ג, יט:

- נה.** בסוף התפילה, יושבים ואומרים קינות^צ. לאחר מכן, יש שנהגו לקרוא את מגילת 'איכה'^צ.
- נו.** לפני מנחה מתעטפים בטלית ומניחים תפילין (מלבד אלו שהניחו בבוקר)^צ. כשמברך על הטלית - יכוון לפטור בכרכה גם את הטלית קטן.
- נד.** לפני מנחה, האשכנזים משלימים 'שיר של יום' ו'אין כאלוקינו', שלא אמרו בשחרית^צ.
- נח.** סדר תפילת מנחה הוא כבשאר התעניות, אלא שהספרדים מפטירים "שובה ישראל" (הושע יד, ב - י; מיכה ז, יח - כ) עם ברכות ההפטרה^צ. אין אומרים תחנון ו'אבינו מלכנו'^פ.
- נט.** מנהג האשכנזים לערוך קידוש לבנה במוצאי תשעה באב^א.

דיני י' באב

- ס.** בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל, ונשרף עד שקיעת החמה בי' באב. לכן נוהגים להחמיר גם למחרת במנהגי 'תשעת הימים'^פ. האשכנזים נוהגים בכל מנהגי תשעת הימים עד חצות היום^פ, ואילו הספרדים מחמירים בבשר ויין בלבד במשך כל היום, ומותרים לכבס ולהסתפר מייד^פ.

[צה] רמ"א תקנט, ג; ילקו"י מועדים עמ' תקמה. מנהג האשכנזים לומר את הקינות לפני 'אשרי': [צו] משנ"ב תקנט, סק"ב: [צז] שו"ע תקנה, א: [צח] שו"ע ורמ"א תקנט, ד; קשו"ע קכד, ג ויט: [צט] יחוד"ד ח"ה, מ: [ק] טור ובי"י סי' תקנט; רמ"א סע' ד: [קא] משנ"ב תכו, ס"ק יא: [קב] שו"ע תקנה, א: [קג] רמ"א תקנה, א; משנ"ב סק"ג. אך אם חל " באב ביום שישי, מותר לכבס, להתרחץ ולהסתפר לכבוד שבת: [קד] שו"ע תקנה, א; ילקו"י מועדים עמ' תקפו:

שאלות ותשובות

אכילה ושתייה בצום

שאלה 1. פעילות בט"ש

האם חייל העוסק בפעילות בט"ש ביום צום חייב לצום?

חייל בריא מסוגל בדרך כלל לצום תוך כדי ביצוע פעילות, בלא שהדבר יפגע בבריאותו. לכן, כאשר מדובר בחיילים בריאים ובתנאי מזג אוויר רגילים, עליהם להתחיל בתענית מתוך מגמה לסיימה, למרות המשימות המוטלות עליהם^א. אם הדבר קשה על החיילים, ניתן לייעץ להם שיקומו מוקדם לאכול ולשתות לפני עלות השחר (עיין שאלה 16 לגבי תנאי זמני התענית מופיעים בסוף החוברת).

במקרה שבמשך הצום, החייל מרגיש שחולשתו פוגעת באופן מהותי בכושר הנצרך לביצוע משימתו – עליו לאכול ולשתות כפי הצורך^ב.
(בתשעה באב – ראוי לשתות 'לשיעורין' במידת האפשר – עיין בשאלה 2).

בכל מקרה, על החייל להיות ערני למצבו, ובמקרה שבמשך היום הוא מרגיש חולשה וסחרחורת, עליו 'לשבור' את הצום ולשתות לרוויה, ולא ליטול שום סיכון. כמו כן, חיילים המשרתים בתנאי שרב, כך שיש חשש להתייבשות מבלי שמרגישים בכך מראש – ישתו מיד^ג.

בכל אופן רצוי שהחייל יתייעץ עם הרב היחידתי לקבלת הוראות מתאימות לגבי אופי הפעילות שהוא מבצע.

[א] משנ"ב תרפו, סק"ו; משיב מלחמה ח"ב, קמ; אך עיין משיב מלחמה ח"ב, פט ו-ק: [ב] משיב מלחמה ח"ב, קמ; מקראי קודש פ"ט, ל(1) בשם הגר"מ אליהו, הגר"ש מן ההר והגר"ד ליאור במקראי קדש יום הכיפורים נספחים ב-ג: [ג] משיב מלחמה ח"ב, קמ; ועיין בהצבא כהלכה פ"ח הע' 5:

שאלה 2. שתייה 'לשיעורין'

בנסיבות המחייבות שתייה - האם יש להקפיד על שתייה 'לשיעורין'?

ה'פתחי עולם' כתב שבמקום שיש בו חשש להידבקות במגיפה, ונדרש לאכול בתשעה באב, יש להחמיר לאכול 'לשיעורין', והובאו דבריו בביאור הלכה⁷. אמנם דין זה בוודאי נאמר כחומרא כדי שלא יעקר הצום לגמרי, ומן הדין אין חיוב אכילה 'לשיעורין' בצומות דרבנן, ואפילו בתשעה באב⁸.

עם זאת, הרב גורן כתב שחיילים האוכלים ושותים בתשעה באב כדי לשמור על כשירותם המבצעית, או כדי שלא יתייבשו - יאכלו וישתו 'לשיעורין'⁹. אך נראה שגם הרב גורן לא החמיר אלא לגבי תשעה באב, ולא מצינו מי שהחמיר בזה בשאר התעניות שהן קלות יותר מתשעה באב¹⁰.

גם בתשעה באב, חייל שחש בפועל בחולשה וסחרחורת, עליו לשתות מיד כרגיל, כדי למנוע סכנה.

[ד] ביה"ל תקנד ד"ה 'דבמקום': [ה] ערוה"ש תקנד, ז; צי"א ח"י, כה פט"ז; ילקו"י מועדים עמ' תקלב. עם זאת, למרות שהפוסקים הקלו בדבר, יש מקום לומר שזה רק לגבי חולים שניתן לומר שחובת הצום לא חלה עליהם כלל (כך כתב בשו"ת אבנ"ז תקמ, שבמקום חולי לא גזרו רבנן כלל), ועדיין יש מקום לחלק ולהחמיר יותר עבור חיילים בריאים, שחובת הצום חלה עליהם, אלא שהם נאלצים לשתות כדי שלא יתייבשו בהמשך היום, או כדי לשמור על הכושר המבצעי שלהם (זהו חילוק בין 'הותרה' לבין 'דחוויה'). אמנם בהצבא כהלכה פי"ח הע' 6 כתב בשם הגר"ש אורבך, שיש לומר שכמו כן במקרה של סכנה אם לא יאכלו וישתו לא יקבלו עליהם את התענית: [ו] משיב מלחמה ח"ב, קמ: [ז] כן פסקו בהצבא כהלכה פי"ז סעיפים ג-ד, ובספר הלכות צבא פס"ח, כג בשם הגר"מ אליהו:

שאלה 3. מידות השיעורין

מהם המידות לאכילה ושתייה לשיעורין?

שיעור אכילה הוא 'ככותבת הגסה', ושיעור שתייה הוא 'כמלוא לוגמיו', ומידות האכילה והשתייה אינן מצטרפות¹. למעשה ניתן בפעם אחת לאכול כנפח קופסת גפרורים (30 סמ"ק), ולשתות כפקק של מימייה צבאית (40 סמ"ק; פקק בקבוק פלסטיק הוא כ-10 סמ"ק)². יש להקפיד על מרווחי זמן של 'כדי אכילת פרס' (4 דקות)³ בין אכילה לאכילה ובין שתייה לשתייה⁴.

שאלה 4. אכילה בצום

במידה והותר לחייל לשתות בצום, האם מותר לו גם לאכול? כמו כן, במידה וחייל מחויב לאכול בצום, האם עליו להגביל את עצמו?

חולים הפטורים מתעניות ציבור, פטורים מן הצום לגמרי, בין מאכילה ובין משתייה⁵, משום שחובת הצום לא חלה עליהם כלל⁶. כמו כן,

[ח] שו"ע תריב א-ט; ביה"ל תקנד, ד"ה 'דבמקום חולי'; משיב מלחמה ח"ב קמ: [ט] שיעורי תורה לגרא"ח נאה ג, י-יד; משיב מלחמה ח"ב, קמ; שש"כ פל"ט, יח-כ; יחור"ד ח"ו, לט: [י] כה"ח רי, סק"ח; הגרא"ח נאה בשיעורי ציון סע' יג; ערוה"ש רב, ח; הגר"ש ישראלי והגר"מ אליהו במקראי קודש פסח פ"ד, הע' מג. אמנם יש מקום להחמיר יותר, עד מרווח של 9 דקות (משנ"ב תריח, ס"ק כא; שיעורי תורה לגרא"ח נאה ג, טו; שש"כ פל"ט, יח; יחור"ד ח"ו, לט), וכן להקל במקום הצורך עד כדי מרווח של 2 דקות (שו"ת חת"ס ח"ו, כג; שש"כ פל"ט, יח). בשתייה יש מי שמקל אפילו בהפסקות של כ-5 שניות (שו"ע תריח, ח: [יא] שו"ע תריב, ב; משנ"ב תקסח, ס"ק ה; משיב מלחמה ח"ב, קמ: [יב] רמ"א תקנ, א; משנ"ב ס"ק ד: [יג] שו"ת אבני"ז תקמ:

חיילים שפעילות חיונית מחייבת אותם 'לשבור' את הצום, הרי הם פטורים מן הצום לגמרי⁷⁷.

עם זאת, בירושלמי מבואר, שעוברות ומניקות הפטורות מלהתענות בתעניות ציבור: "אף על פי כן, אינן מנהגות עצמן בתפנוקים אלא אוכלות ושותות כדי קיום הוולד"⁷⁸.

לפי זה, כל שכן שהחיילים צריכים להקפיד לאכול רק את הנדרש לצורך חיזוק הגוף. לכן, אם יש צורך באכילה על מנת לשמור על הכשירות המבצעית הנדרשת – יאכלו רק לפי הצורך, וימנעו מאכילת בשר ומעדנים או תוספות למיניהם, ואם לצורך השמירה על הכשירות המבצעית הנדרשת אין צורך באכילה – יש להסתפק בשתייה בלבד⁷⁹.

שאלה 5. אכילה מהבוקר

האם חייל שיודע מראש שבהמשך היום עליו לצאת לפעילות מבצעית שתחייבו לאכול או לשתות, רשאי לאכול כבר מהבוקר?

יש מי שכתב שחייל שיודע שבמהלך היום יצטרך לאכול, מן הדין יכול להתחיל לאכול כבר מהבוקר, ובלבד שידחה קצת את מועד ארוחת הבוקר מעבר לזמן שרגיל לאוכלה בכל יום, כדי להשתתף בצער הציבור⁸⁰.

אך למעשה, יש להורות לחיילים שעליהם להתחיל את הצום, ואין להם לאכול ולשתות כלל, עד שיגיע הזמן שיזדקקו לכך⁸¹.

[יד] כן כתב בהצבא כהלכה פי"ח הע' 6 בשם הגרש"ז אורבך, שיש לומר במקרה של סכנה אם לא יאכלו וישתו לא קיבלו עליהם את התענית, אך עיין מה שכתבנו לעיל בהע' 5: [טז] ירושלמי תענית פ"א, ה"ה; ונפסק בשו"ע תקנ"ד, ה'; משנ"ב תקנ"ה: [טז] משיב מלחמה ח"ב קמ, אמנם בהצבא כהלכה (פי"ח, ד) כתב שבכל מקרה רשאי לאכול: [יז] מלומדי מלחמה ח"ב פט: [יח] כך הורנו הגר"א ובנצל, ועיין משיב מלחמה ח"ב, קמ:

שאלה 6. אכילה בחדר האוכל

האם מותר לחייל שמחויב לאכול בצום לאכול בחדר האוכל?

יחידים שנבצר מהם להתענות, עליהם לאכול דווקא בצנעה, כדי שלא יבואו אחרים להקל בדבר או לחשווד בהם^ט. לפיכך, במקום שהדבר מתאפשר, אין לאכול בחדר האוכל.

שאלה 7. החלפת שמירה

חייל ששובץ לשמירה בבסיס, כך שהוא עלול להצטרך ל'שבור' את הצום - האם עליו לנסות להחליף שמירה עם חייל שאינו צם, או שמותר לו לשמור בעצמו?

בשולחן ערוך נפסק: "כשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה משתדלין שלא לעשות על ידי גויים וקטנים ונשים אלא על ידי ישראל גדולים ובני דעת"^ב. ובלשון הרמב"ם^א: "ע"י גדולי ישראל וחכמיהם". על פי זה כתב בספר 'שמירת שבת כהלכתה', שחייל דתי המקבל תורנות חיונית הכרוכה בחילול בשבת, אין לו לחפש חייל חילוני שיחליפנו^ב.

[יט] ילקו"י עמ' תקלא בשם מנחת אלעזר ח"ג ג; ועיין בנשמת אברהם ח"ד תקעד, ג סוף הע' א בשם הגרי"י נויבירט שמביא לדין זה ראייה ממה שמצינו בשו"ע (תקלא, ד-ה), לגבי מי שיצא בחול המועד מבית השביה, ולא היה לו פנאי לגלח קודם המועד, שאף על פי שהתירו לו להסתפר, עליו להסתפר בצנעה. אך עיין במקראי קדש (פ"א הע' יז) שכתב שמה שצריך לאכול בצנעה אין זה מדינא אלא חומרא בעלמא, ונראה שכן הוא בפרט בצבא כשהכל יודעים שיוצא לפעילות מבצעית: [כ] שו"ע שכתב, יב: [כא] רמב"ם הלכות שבת פ"ב ה"ג: [כב] שש"כ פמ"א, לה והע' פד:

בדברי הראשונים מצינו שנאמרו כמה טעמים לדין הנ"ל, ואחד מהם הוא כדי שיהיה ברור לכולם שהשבת נדחית מפני פיקוח נפש, כדי שלא יבואו להחמיר בפעם אחרת על חשבון פיקוח נפש. על פי זה, יש שכתבו שכיון שהשמירה המדוברת היא חיונית, אין לחייל דתי לבקש מחייל שממילא אינו צם להתחלף עמו בשמירה^ב.

אך למעשה נראה שבנידון דידן, שמדובר במקרה שאין פיקוח נפש לפנינו, וההיתר לשתות בשמירה אינו ברור כל כך – ישנה **עדיפות להתחלף עם חייל שממילא אינו צם^ב**.

שאלה 8. אימון

האם מותר לחיילים להתאמן ביום צום, כאשר המאמץ יאלץ אותם לשבור את הצום?

פקודת מטכ"ל קובעת, שיש לאפשר לכל חייל הרוצה בכך לצום בימי התעניות, ושהחיילים הצמים ישוחררו מכל תפקיד במשך שעות הצום^ב. לפיכך, על המפקדים לעשות כל מאמץ שלא לקבוע אימון שגרתי ביום צום, ויש ליידע מראש את הנוגעים בדבר שלא יתכננו אימון ביום זה.

כאשר בכל זאת נקבע אימון ליום זה, והשתתפות באימון תחייב את החייל 'לשבור' את הצום, **אין להשתתף באימון**, וכך יש להורות אפילו במקרה של מפקד שהימנעותו מהשתתפות תפגע באימון^ב. במקרים מיוחדים, יש להתיעץ ברב היחידה^ב.

[בג] מלומדי מלחמה קא: [כד] עיין משיב מלחמה ח"ב קמ; קשרי מלחמה

ח"א עח; ועיין עוד בכחיצים ביד גיבור ח"ב, עמ' 83: [כה] פקודת מטכ"ל

34.0206: [כז] קשרי מלחמה ח"ב, פח; הצבא כהלכה פי"ח, ז; וכך בוודאי

נכון להורות בצבא, שאין לקיים אימונים על חשבון הצומות, וגם אם נקבעו כך אין להשתתף בהם: [כז] לכאורה ההשתתפות אסורה מדינא, וכמו שנפסק שאין למול תינוק בשבת אם עקב כך יצטרך לחלל שבת בשחיקת סממנין לרפואתו - משנ"ב שלא, ס"ק כד; ועיין מנחת שלמה ח"א ז. כן פסק בנידונינו בקשרי מלחמה

שאלות ותשובות

אמנם, אימוון שחשיבותו המבצעית גדולה באופן מיוחד, ולא ניתן לקיימו במועד אחר – מותר לקיימו אף ביום התענית, ולצום במידת האפשר^{כח}.

שאלה 9. 'בוהן מסייעת'

האם חיילים שעתידיים להתחיל בצום 'בוהן מסייעת' בשעות אחר הצהריים חייבים לצום?

'בוהן מסייעת' הוא מדד להערכת רמת הפלוגה לאחר תקופת אימוון, אף שאפשר להעריך שהפלוגה הינה כשירה לביצוע משימות גם ללא בוהן זה. משום כך יש לצום אף אם כתוצאה מכך יידחה הבוהן או אף יבוטל^{כט}.

שאלה 10. עירוי

האם מותר לחיילים הנמצאים במסגרת קורס חובשים להשתתף בצום תירגול בהחדרת עירוי (אינפוזיה)?

מצינו בפוסקים שדנו בעניין קבלת עירוי ביום כיפור, וכתבו שהדבר מותר כיון שאין דרך שתייה בכך^ל. אם כן, כל שכן שהדבר מותר בארבע תעניות, ובפרט כשהדבר נעשה רק לתרגול כך שמנת הנוזלים המוכנסת לגוף קטנה ביותר^{לא}.

ח"ב, פח; ועיין בהוספות בעמ' 190 ו-226. אך עיין בהצבא כהלכה עמ' קפח הע' 10, שכתב שיש לחלק בין נידון המשנ"ב לנידונו - שהרי צום הוא רק מתקנת חכמים, ועוד, שעוקר לחלוטין את תקנת הצום ממנו כאשר נהיה חולה. עיין גם בכחיצים ביד גיבור (ח"ב, עמ' 81), ועיין עוד באג"מ (או"ח ד, קיד), שכתב שהמתעסק בצרכי ציבור מותר לו לעסוק במלאכתו גם אם על ידי זה יחלש ויצטרך לאכול: [כח] קשרי מלחמה ח"ב, פט-צ: [כט] קשרי מלחמה ח"א, עט: [ל] שו"ת מהרש"ם ח"א, קכד; שו"ת אחיעזר ח"ג, סא: [לא] כחיצים ביד גיבור ח"א, עמ' 108:

שאלה 11. צוות לוט"ר (לוחמה בטרור)

האם חיילים בצוות לוט"ר צריכים להתחיל לצום כל עוד הם לא 'הוקפצו', או שהם פטורים מלצום, כדי שאם יופעלו יהיו כשירים לפעולה?

במקרה שנדרשת רמת כוונות גבוהה עם אפשרות של יציאה מיידית לפעילות, מותר לחיילים לאכול ולשתות כדי שיהיו מוכנים למשימה שיידרשו לה¹¹.

שאלה 12. טבח

האם מותר לטבח היחידה ולתורני המטבח להכין ולהגיש אוכל לחיילים ביום התענית?

בשאלה 4 התבאר, שחיילים היוצאים לפעילות מבצעית וצריכים לאכול כדי לשמור על כשירותם המבצעית, מותר להם מן הדין לאכול בצום כדרכם. לכן, במקרה שחיילי היחידה יוצאים לפעילות מבצעית – מוטל על הטבחים להכין להם את הארוחות¹².

עם זאת, התבאר בשאלה 4 שראוי לאכול מזון פשוט, ולהמנע ממאכלים מגוונים, וכל שכן שלא להוציא עוגות וכדומה לקינוח. אך אין בדבר זה איסור גמור מדינא, ולכן במקרה שהחייל נצרך להשתתף בהכנה או בהגשה, אין בזה משום 'לפני עור' לד¹³.

[לב] כחיצים ביד גיבור, ח"ב עמ' 82; ועיין בקשרי מלחמה ח"א, עמ' 155; שכתב שדרך כלל אין לצוות לוט"ר חשש ממשי להקפצה דחופה: [לג] כחיצים ביד גיבור ח"א, עמ' 104: [לד] הגרז"נ גולדברג בשו"ת כחיצים ביד גיבור ח"א, עמ' 104. עוד כתב שם שיתכן שאין בהגשת אוכל איסור 'לפני עור' כלל, מכיון שיש לומר שמי שעבר ואכל כבר הפסיד את תעניתו. אמנם יש לעיין בדבר, שלכאורה מפורש בשו"ע (תקסח, א) שאף מי שאכל מחוייב להמשיך להתענות, וכן

שאלות ותשובות

במקרה שחיילי היחידה אינם עסוקים בפעילות מבצעית, יש להימנע מלהשתתף בהכנת ובהגשת האוכל בצום. ניתן להסתמך בדבר על פקודת מטכ"ל הפוטרת חייל שצם מכל פעילות בשעות הצום^{לה}.

שאלה 13. שק"ל

האם מותר לעבוד בשק"ל במכירת דברי מאכל ומשקה בצום?

הגמרא במסכת עבודה זרה דנה בעניין מכירת דבר איסור למי שחשוד על הדבר, ומביאה שנחלקו בכך בית שמאי ובית הלל: "בית שמאי אומרים: לא ימכור אדם פרה החורשת בשביעית, ובית הלל מתירין מפני שיכול לשוחטה... בית שמאי אומרים: לא ימכור אדם שדה ניר בשביעית, ובית הלל מתירין מפני שיכול להובירה"^{לו}. הגמרא מבארת שלדעת בית הלל המכירה מותרת בכל מקרה שניתן 'לתלות בהיתר', כלומר, בכל מקרה שלא ברור לגמרי שכוונתו לעבור עבירה.

לפיכך, מותר למכור מיני מאכל הסגורים באריזה, וזאת על סמך ההנחה שכוונת הקונה לאכול מהם רק לאחר הצום. אך אין למכור מוצרים המיועדים לאכילה מיידיית, ולכן אין לפתוח חלבייה או סטיקיה^{לז}.

שאלה 14. רחצה בתענית

האם מותר להתקלח ביום הצום?

מבואר בראשונים, שכשתיקנו הנביאים את ארבע התעניות, תיקנו להתענות בחמשת העינויים האסורים ביום כיפור, וכמו בתשעה באב

במשנ"ב (שם, סק"א; תקמט, סק"ג): [לה] פקודת מטכ"ל 34.0206: [לו] ע"ז טו ע"ב: [לז] ניתן להסתמך בדבר על פקודת מטכ"ל 34.0206 הפוטרת חייל שצם מכל פעילות בשעות הצום:

הלכה כסדרה – בין המצרים וט' באב

שאסור ברחיצה, בסיכה ובנעילת הסנדל. עם זאת כתבו, שבפועל נוהגים כן בימינו רק בתשעה באב, ואילו בשאר התעניות נהגו להימנע מאכילה ושתיה בלבד.

מנהג זה נובע ממה שמבואר בגמרא שמעיקר הדין החיוב להתענות בארבע התעניות הוא רק בעיתות שמד, ואילו בימינו החיוב לצום הוא רק מכח זה שישראל קיבלו על עצמם להתענות בכל מקרה. **לכן בארבע התעניות האיסור הוא רק במה שקיבלו על עצמם, ומותרים ברחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה שלא קיבלו על עצמם^{לח}.**

אמנם הזכירו הפוסקים, שראוי לבעל נפש להחמיר על עצמו שלא להתרחץ בכל התעניות, ובפרט ברחיצה במים חמים, חוץ מבעשרה בטבת שחל ביום שישילט^ט.

שאלה 15. קיום אירוע

האם מותר לערוך מסיבה בליל התענית?

כשתיקנו הנביאים את ארבע התעניות, תיקנו בכל התעניות להתחיל להתענות מבערב, כמו בתשעה באב^מ. בימינו מתחילים את התענית רק מעלות השחר, והדבר דומה למה שנתבאר בשאלה 14, שבימינו החיוב לצום הוא רק במה שקיבלו על עצמם.

מתבאר אם כן, שמעיקר הדין חלות יום התענית מתחילה מבערב, ולפיכך מסתבר שראוי להימנע מעריכת מסיבה חגיגית גם בערב התענית. באופן דומה מצינו שכתבו הפוסקים שמטעם זה אין לערוך חתונות בליל י"ז בתמוז, ושיש להתחיל לנהוג בדיני בין המצרים מתחילת ליל י"ז בתמוז^{מא}.

[לח] ב"י ס' תקנ: [לט] משנ"ב תקנ, סק"ו; שער הציון ח; כף החיים ס"ק י-יג: [מ] ב"י ס' תקנ: [מא] שו"ת חיים שאל לחיד"א ח"א, כד; צ"א ח"י, כו; שבה"ל ח"י פא. אך באג"מ (או"ח ח"א, א, קסח) התיר לערוך חתונה בליל י"ז בתמוז:

כל זה שייך בצום גדליה, בעשרה בטבת, ובי"ז בתמוז שהם צומות של אבל על החורבן והצרות. אך בתענית אסתר אין איסור לערוך מסיבה בערב, כיון שהיא איננה תענית של אבל, אלא היא נתקנה כזכר לזעקה ולתפילה של היהודים ביום המלחמה על אויביהם^{מב}.

שאלה 16. אכילה בליל התענית

חייל שהוטלה עליו תורנות שמירה בליל התענית לאחר שישן בתחילת הלילה - האם מותר לו אז לאכול ולשתות?

בגמרא מבואר שלמרות שהצום מתחיל מעלות השחר, בכל זאת אסור לאכול מאז שהלך לישון בלילה, כיון שיש בכך היסח הדעת מאכילה וכאילו כבר קיבל עליו את הצום^{מג}. בירושלמי מבואר שכדי שיהיה מותר לקום בלילה ולאכול, צריך להתנות על כך מראש^{מד}.

הראשונים נחלקו בהבנת דין זה, האם מדובר אפילו במי שישן תוך כדי סעודתו, שאסור לו להמשיך בסעודתו כשמתעורר למרות שמתמא כך היתה דעתו מראש, או שמדובר דווקא במי שסילק את עצמו מאכילה, ורק אז אם ישן - אסור לו לאכול^{מה}. להלכה, השולחן ערוך פסק כדעה המחמירה, ואילו המשנה ברורה פסק לקולא^{מי}.

לפיכך, חיילים ספרדים צריכים להחמיר בדבר, ולא יאכלו אם לא התנו לפני שהלכו לישון שאין כוונתם לקבל עליהם את התענית. עם זאת, נראה שאין הכוונה לתנאי מפורש שאומר בפה, ודי אפילו אם מתכנן כך בליבו^{מז}. חיילים אשכנזים יכולים להקל יותר, ואם הם מודעים מראש לשמירה ולאפשרות לאכול, מותר להם לאכול גם אם לא התנו.

[מב] באהלה של תורה ח"ב, קב: [מג] תענית יב, ע"א: [מד] ירושלמי תענית פ"א, ה"ד: [מה] עיין ב"י סי' תקסד: [מו] שו"ע תקסד, א: משנ"ב סק"ג; שעה"צ ג. אמנם גם המשנ"ב כתב שהמחמיר על עצמו בזה 'קדוש יאמר לו': [מז] כן כתב בהלכות חגים לגר"מ אליהו (פכ"ד, מו) שמספיק תנאי במחשבה:

הלכה כסדרה – בין המצרים וט' באב

לגבי **שתיית מים**, נחלקו הראשונים אם דינה כאכילה, או שיש להתיר כיון שדרך בני אדם להתעורר ולהיות צמאים בלילה. גם בדבר זה פסק הבית יוסף לחומרא, ואילו הרמ"א פסק לקולא^{מח}. עם זאת, כתב המשנה ברורה שמי שלא רגיל לשתות אחרי השינה, לכתחילה **טוב שיחמיר בדבר כדעת השולחן ערוך^{מט}** ובודאי שהוא הדין לענין אכילה.

שאלה 17. חזרה לתענית

חייל ששתה על מנת להיות כשיר וכדי שלא להגיע להתייבשות, האם לאחר גמר המשימה בצהרי היום הוא חייב לצום?

מצינו שאדם ששכח ואכל בשגגה במהלך תענית ציבור, אין הוא רשאי להמשיך לאכול ולשתות בהמשך היום, אלא עליו להשלים את היום בתענית². לפיכך, הוא הדין בחייל ששתה בצום, שכאשר הסתיימה המשימה המבצעית שבגללה הותר לו לשתות, **עליו להתענות מכאן ולהבא עד סיום הצום** (ועיין שאלה 4).

שאלה 18. שטיפת פה

האם מותר לשטוף את הפה בתענית?

ראוי שלא לשטוף את הפה בתענית, אך במקום צער רב (כגון: ריח רע מהפה) ניתן להתיר הדבר, ובלבד שיזהר להטות פיו וראשו כלפי מטה באופן שלא יבלע מים בטעות^{נא}.

[מח] טור, ב"י ורמ"א תקסד: [מט] משנ"ב תקסד, סק"ו: [ג] שו"ע תקסח, א; משנ"ב תקמט, סק"ג; ועיין שו"ע ורמ"א תקעד, ג; משנ"ב סק"ו: [נא] שו"ע תקסד, ג; משנ"ב ס"ק יא; מנח"י ח"ד, קט; ילקו"י מועדים עמ' תקלד:

סדר התפילות בתעניות

שאלה 19. סליחות כשאינם מתענים

חיילים שלא יוכלו להתענות, האם יאמרו סליחות בתפילת שחרית?

ניתן לומר סליחות גם אם אינם מתענים, וכפי שנוהגים רבים מהאשכנזים לומר סליחות בימי 'תעניות בה"ב' למרות שאינם נוהגים להתענות²¹.

שאלה 20. 'עננו' כשאינם מתענים

האם חיילים שאינם מתענים אומרים את תפילת 'עננו', בתפילת היחיד ובחזרת הש"ץ (כשאינן עשרה מתענים במנין)?

תפילת 'עננו' הנאמרת בלחש בתוך ברכת 'שומע תפילה' נתקנה אפילו לאדם שקיבל על עצמו תענית יחיד, ולכן כל מי שצם יאמר 'עננו' בתפילתו ב'שומע תפילה'²². אך ברכת 'עננו' הנאמרת על ידי שליח הציבור בחזרת הש"ץ, נתקנה רק במקרה שיש ציבור שמתענים, ולכן כתב השולחן ערוך שאין שליח הציבור אומר 'עננו' בחזרת הש"ץ אלא אם כן יש בבית הכנסת עשרה שמתענים²³.

אמנם הפוסקים דנו בדבר, שיש לומר שכל זה רק בתעניות שהקהל קיבלו אותם על כל צרה שלא תבוא, אך בארבע התעניות שהן קבועות מתקנת חכמים, יש לומר שהיום נחשב כיום צום גם אם לא מתענים בו²⁴.

[גב] משנ"ב תצב, סק"ה: [נג] תענית יג, ע"ב; שו"ע תקסה, א: [נד] שו"ע תקסו, ג. עיין כף החיים (תקסו, ס"ק לא) שיש להחמיר אפילו כאשר יש מספיק מתענים בבית הכנסת, אך חלקם כבר התפללו לפני כן ושמעו את ברכת 'עננו': [נה] עיין שו"ע תקסה, ג; ביה"ל ד"ה 'בין'; שע"ת תקסו סק"ד, משנ"ב ס"ק יד; ערוה"ש סע' ז:

עם זאת, המנהג למעשה הוא שיחיד שאינו מתענה אינו אומר 'עננו' בתפילת²¹, וכן במנין שרובו אינו מתענה אין שליח הציבור אומר 'עננו' בחזרת הש"ץ. אך נהגו להקל על פי הסברת הפוסקים הנ"ל, שבארבע התעניות הקבועות מספיק רוב של שבעה מתענים כדי ששליח הציבור יאמר 'עננו' בחזרת הש"ץ²².

שאלה 21. 'עננו' בחזרת הש"ץ ב'שומע תפילה'

כאשר אין רוב מנין שמתענים, והש"ץ אינו אומר 'עננו' בין גואל לרופא, האם עליו לומר 'עננו' בחזרת הש"ץ ב'שומע תפילה' כיחיד?

הפוסקים נחלקו בשאלה זו, האם יש לומר שכיון שחזרת הש"ץ היא תפילת הציבור אין לומר בה 'עננו' אפילו לא ב'שומע תפילה'²³. למעשה, המשנה ברורה פסק שיאמר שליח הציבור 'עננו' ב'שומע תפילה', שהוא

[נז] ביה"ל תקסה ד"ה 'בין', ילקו"י מועדים עמ' תקלה. אמנם במשנ"ב (תקסה, סק"ג) כתב שאומר 'עננו ביום צום התענית הזה', ועיין בשבה"ל (ח"ח, קלא) שביאר שכוונת הדברים רק במי ששכח ואכל ולא במי שפטור מן התענית, וצריך עיון לפי זה מה הדין במי שאוכל במזיד. אך נראה שבכל מקרה אם אכל לצורך פעילות מבצעית, אינו יכול לומר 'עננו' גם אחרי שהפעילות הסתיימה וחוזר לצום, שהרי כתבנו בשאלה 4 שחיילים הפטורים מן הצום דינם כחולים שחובת הצום לא חלה עליהם כלל: [נז] באג"מ (או"ח ח"ד, קיג) כתב שהמנהג להקל ברוב מתענים, ובילקו"י (מועדים עמ' תקלט) כתב שהמנהג להקל בשישה מתענים. אמנם במקור הדברים במחז"ב כתוב שישה או שבעה, ובמשנ"ב (תקסה, ס"ק יד) הביא דעה זו כתב שיש מקילים בשבעה, והשמיט שיש מקום להקל גם בשישה: [נח] עיין במקורות שבסמוך, ועיין בכה"ח (תקסו, ס"ק יח), שכתב שיש לומר שגם המחמירים לא אמרו כן אלא בתעניות שקבלו הציבור על עצמם על כל צרה שלא תבוא, אך בארבע התעניות הקבועות כולי עלמא יודו שיאמר 'עננו' בשומע תפילה:

לא גרע מכל יחיד^ט. אך הילקוט יוסף כתב ש'שב ואל תעשה עדיף', ולכן לא יאמר שליח הציבור 'עננו' כלל^ט.

במקרה שיש שבעה מתענים בבית הכנסת אלא שחלקם כבר התפללו ושמעו 'עננו' במנין אחר, גם הילקוט יוסף מודה שיאמר שליח הציבור 'עננו' ב'שומע תפילה'.

שאלה 22. 'עננו' למי שאכל בתחילת הצום

חיילים שנאלצו לאכול או לשתות בתחילת הצום, והתחילו בצום רק בשעה מאוחרת, האם יאמרו 'עננו'?

בשאלה 4 התבאר שחיילים הפטורים מן הצום דינם כחולים, שמן הדין חובת הצום לא חלה עליהם כלל. לכן, גם אם בהמשך היום מתחילים לצום, הם כבר אינם יכולים לומר 'עננו'^{טא}.

אך בתשעה באב, חייל שנאלץ לאכול או לשתות בליל התענית, ומתענה במשך כל היום למחרת, יוכל לומר 'עננו' ביום כשאר המתפללים, שכיון שמתענה במשך כל היום אין זה שקר^{טב}.

[נט] משנ"ב תקסו, ס"ק יג: [ס] ילקו"י מועדים עמ' תקמב. עם זאת, כתב הילקו"י שאם יש שבעה מתענים בבית הכנסת אלא שחלקם כבר התפללו ושמעו 'עננו' במנין אחר, יאמר שליח הציבור 'עננו' ב'שומע תפילה'. באשי ישראל פמ"ד הע' כד כתב בשם הגר"ש אלישיב שבשחרית לא יאמר כלל: [סא] כן הורנו הגר"א ובנצל, ועיין לעיל הע' 5: [סב] עיין משנ"ב תקסה, סק"י:

שאלה 23. 'עננו' כשלא ישלימו את הצום

חיילים העתידים לצאת לפעילות ביטחונית, ויודעים שלא ישלימו את הצום, האם יאמרו 'עננו'?

בתשובה הקודמת התבאר שמי שלא מתענה אינו אומר 'עננו', ושאין שליח הציבור אומר 'עננו' בחזרת הש"ץ אלא אם כן יש שישה או שבעה שמתענים. אלא שיש להסתפק בעניינינו, האם מי שכוונתו 'לשבור' את הצום מבעוד יום דינו כמתענה.

בענין זה לכאורה יש גמרא מפורשת במסכת תענית: "כל תענית שלא שקעה עליו חמה - לא שמיה תענית"^{סג}, ומפרש רש"י שמי שלא צם עד הערב אינו אומר 'עננו'. **כן פסק השולחן ערוך, שאם דעתו לאכול לפני צאת הכוכבים לא יאמר 'עננו'**^{סד}.

אמנם יש מן הראשונים שכתבו שדין זה נאמר רק בתענית שאדם מקבל על עצמו להתענות בסתם, שאז אם אינו מתענה כל היום לא יצא ידי חובת נדרו ואינו אומר 'עננו'. אך אם קיבל בפירוש להתענות רק חצי יום, וכן בתענית ציבור שמתענה שלא מחמת קבלת תענית, יכול לומר 'עננו' גם אם אין כוונתו להשלים את התענית אחר חצות היום^{סה}.

הרמ"א כתב שהמנהג בעניין זה הוא שיחיד אומר 'עננו' גם כשאין כוונתו להשלים את התענית אחרי חצות היום, אך לעניין ברכת 'עננו' בחזרת הש"ץ יש להחמיר שלא לאומרו אם הציבור אינם משלימים את התענית, כיון שיש בדבר חשש לבטלה^{סו}.

[סג] תענית יב ע"א: [סד] שו"ע תקסב, א: [סה] עיין שו"ע תקסב, ב: ביה"ל ד"ה 'יש אומרים'. לכאורה היה קצת מקום לומר שדין ארבע תעניות לעניין זה הוא כמי שקיבל עליו תענית בסתם, אך עיין אשי ישראל (פמ"ד, הע' לב) בשם הגרש"ז אורבך והגר"ח קנייבסקי שדינו כמי שקיבל עליו להתענות חצי יום: [סו] רמ"א תקסב, א; משנ"ב ס"ק ז: מי שמשופק אם יוכל להשלים את הצום או שלא - עיין בפס"ת תקסו, ו שכתב בשם שו"ת שואל ומשיב

שאלה 24. 'עננו' כשיצאו כמה מהמתענים

כיצד יש לנהוג במקרה שהתחילו להתפלל כאשר היו בבית הכנסת מספיק מתענים, ובאמצע התפילה יצאו חלק מהמתפללים, כך שלא וותרו שבעה מתענים כדי לומר 'עננו' בחזרת הש"ץ?

כאשר יצאו חלק מהמתענים ולא נשארו שבעה מתענים, כבר לא ניתן לומר את ברכת 'עננו', כיון שיש בכך חשש ברכה לבטלה. אמנם, כתב המשנה ברורה, שיש מקום לדמות מקרה זה לדין מי שהתחיל את חזרת הש"ץ במנין ויצאו מקצתם, שמסיים את חזרת הש"ץ ואומר קדושה^ז. לכן, טוב לומר 'עננו' בשומע תפילה, שבדרך זו אין חשש ברכה לבטלה^ח.

אמנם אם כבר התחיל שליח הציבור לומר 'עננו' כשהיו שבעה מתענים בבית הכנסת, ויצאו חלקם באמצע 'עננו', יכול החזן לסיים 'עננו' בשם ומלכות^ט.

(מהדו"ת ח"ב, נח), שיכול לומר 'עננו' בין בתפילת לחש ובין בחזרת הש"ץ, וכן יכול לעלות לתורה ולשאת את כפיו במנחה, וכן דייק באשי ישראל (פמ"ד, ו) מהביה"ל (תקסה, ד"ה 'שאי אפשר'), אך בילקו"י מועדים עמ' תקמד כתב שלא יעלה כשליח ציבור בשחרית: [סז] שו"ע נה, ג: [סח] משנ"ב קיט, ס"ק יח. מסתבר שלא כתב כן המשנ"ב אלא במקרה שהיו עשרה בתחילה, שלא מצאנו דין זה שכיון שהתחיל יכול להמשיך אלא לגבי מנין ולא לגבי רוב מנין, ועיין באשי ישראל פמ"ד, הע' כז: [סט] משנ"ב קיט, ס"ק יח:

שאלה 25. קריאה בתורה ללא מנין מתענים

האם קוראים בתורה בתענית ציבור כאשר אין עשרה חיילים שמתענים?

דין קריאת 'ויחל' זהה לדין ברכת 'עננו' שבחזרת הש"ץ^א. לכן לכתחילה ראוי לקבץ עשרה מתענים כדי לקרוא בפניהם את פרשת 'ויחל', גם כאשר אין מצויים אלא רק שבעה שמתכוונים להתענות – יקראו 'ויחל'. כל הנוכחים נספרים, אפילו כשחלקם כבר שמעו את הקריאה במנין קודם^א.

כאשר חלה התענית בימי שני וחמישי, קוראים את פרשה 'ויחל' בשחרית אף אם ישנם רק ששה שמתכוונים להתענות, שכיון שבלאו הכי מחוייבים לקרוא בתורה אין בכך חשש ברכה לבטלה. אך אם אין שישה שמתכוונים להתענות, יקראו בפרשת השבוע^ב.

שאלה 26. קראו פרשת שבוע בטעות

כיצד יש לנהוג בתענית ציבור שחלה ביום חמישי, אם טעו בתפילת שחרית והתחילו בקריאת התורה הקבועה מתוך פרשת השבוע במקום לקרוא 'ויחל'?

במקרה זה אין לחזור ולקרוא את קריאת 'ויחל', ואפילו אם נזכרו בדבר באמצע הקריאה^ג, כיון שיש מן הראשונים שכתבו שכך יש לנהוג

[ע] משנ"ב תקסו, ס"ק יד; ילקו"י מועדים עמ' תקמז: [עא] אשי ישראל פמ"ד הע' נה בשם שו"ת אפרקסתא דעניא ושו"ת יוסף אומץ סד: [עב] עיין משנ"ב תקסו, ס"ק יד; הליכות שלמה תפילה פי"ב, ה; ילקו"י מועדים עמ' תקמז: [עג] ילקו"י מועדים עמ' תקמו; דע"ת למהרש"ם תקסו, א:

שאלות ותשובות

לכתחילה לקרוא בשחרית מפרשת השבוע^{טז}, לפיכך, אף שאיננו נוהגים כן לכתחילה, במקרה של דיעבד יש לסמוך על שיטה זו. 15.

שאלה 27. 'עננו' לשרתה 'לשיעורין'

חייל שנאלץ לשתות עקב פעילות מבצעית, אך הקפיד לשתות 12

'לשיעורין' - האם יאמר 'עננו' בתפילה?

חייל שהקפיד על שתיה 'לשיעורין' (עיין לעיל בשאלה 3) – הרי הוא נחשב כמתענה, ולכן יכול לומר 'עננו' בתפלתו. כמו כן חייל זה יוכל לעלות לתורה לקריאת 'ויחל', ואם חייל זה יהיה שליח ציבור יוכל לומר את ברכת 'עננו' בחזרת הש"ץ כתיקנה, וכן אם הוא כהן יוכל לשאת כפים במנחה^{ע"ה}.

שאלה 28. לא צם והועלה לתורה

כיצד ינהג חייל שלא התענה ונקרא לעלות לתורה?

אין מעלים לתורה לקריאת 'ויחל' אלא את מי שמתענה^{ע"ה}, ולכן אם קראו למי שלא מתענה לעלות, עליו לומר שאינו יכול לעלות, כיון שאם יעלה יש בכך חשש ברכה לבטלה^{ע"ז}.

עם זאת, יש פוסקים הסוברים שאין איסור לעלות לתורה, וכל מה שאין מעלים את מי שאינו מתענה אינו אלא מנהג בעלמא. לפיכך, מי שקראו לו לעלות והוא מתבייש לומר שהוא לא מתענה, יכול לסמוך על שיטות אלו ולעלות לתורה^{ע"ה}.

[עד] עיין בטור ס"י תקסו: [עח] הגר"ז אוירבך בשש"כ פל"ט הע' קטו;

צי"א חט"ו לב, יא; אשי ישראל פמ"ד, הע' כא בשם הגר"ש אלישיב; ילקו"י

מועדים עמ' תקלה: [עו] שו"ע תקסו, ו: [עז] משנ"ב תקסו ס"ק כא;

ילקו"י מועדים עמ' תקמט: [עח] משנ"ב תקסו ס"ק כא; מקראי קדש תעניות

הלכה כסדרה – בין המצרים וט' באב

בשחרית של ימי שני וחמישי שקוראים בתורה גם בלא תענית, יש פוסקים שסוברים שניתן להעלות לקריאת 'ויחל' גם את מי שלא מתענה. לפיכך, אף שלכתחילה אין סומכים על שיטה זו, ומעלים רק את מי שמתענה, בכל זאת **בדיעבד אם קראו למי שלא מתענה, הוא יכול לעלות^ט**.

שאלה 29. כהן שלא צם

חייל כהן שלא מתענה, כיצד עליו לנהוג כשבאים לקרוא בתורה?

כהן שאינו מתענה, ואין בבית הכנסת כהן אחר שמתענה, נמצא באותו בית כנסת, עליו **לצאת מבית הכנסת לפני קריאת התורה** כדי שיוכלו להעלות לתורה את מי שמתענה^א. אם יש כהן אחר שמתענה באותו מקום, אין הכהן צריך לצאת מבית הכנסת, ומספיק שידוע מראש לגבאי שלא יעלה אותו^א.

שאלה 30. שליח ציבור שלא צם

כיצד ינהג חייל שנשלח להיות שליח ציבור בתענית ציבור, ואחרי שהתחיל בתפילה נזכר שהוא אינו מתענה?

בתענית ציבור אין למנות שליח ציבור שאינו מתענה, כיון שצריך לומר 'עננו' בחזרת הש"ץ^ב. לכן, **אם שליח הציבור לא התחיל עדיין את חזרת הש"ץ, עליו למצוא מחליף שמתענה^ב**.

פ"ב, הע' לא בשם הגר"מ אליהו: [עט] משנ"ב תקסו ס"ק יט; ילקו"י מועדים
עמ' קמט, הע' 84: [פ] שו"ע תקסו, ו: [פא] משנ"ב תקסא, ס"ק
כא: [פב] שו"ע תקסו, ה: [פג] מקראי קדש תעניות פ"ב, הע' יט בשם
הגר"ש ישראלי:

אך אם שליח הציבור כבר התחיל בחזרת הש"ץ, כך שכבר לא ניתן להחליפו, יאמר 'עננו' בברכת 'שומע תפילה' כמו בתפילת הלחש, ויאמר כנוסח הספרדים: "עננו ביום צום התענית הזה"^ד.

שאלה 31. מנחה מקוצרת

חיילים שמפאת דוחק הזמן מתפללים בתענית 'מנחה קצרה' (החזן אומר שלוש ברכות ראשונות בקול רם, ואינו ממשך את חזרת הש"ץ), כיצד ינהגו באשר לברכת 'עננו'?

לשאלה מעין זו התייחס המהרלב"ח; הוא דן במנהג שהיה נהוג בימיו, שהקהל היה מתפלל בלחש, ושליח הציבור היה מתפלל בקול את הברכות הראשונות והאחרונות. לפי זה הסתפק המהרלב"ח אם בתענית ציבור יכול שליח הציבור לומר 'עננו' בקול רם בין 'גואל' ל'רופא', למרות שאין עשרה ששותקים ומקשיבים לברכתו. מסקנתו היא שאכן עליו לומר 'עננו' בקול רם בין 'גואל' ל'רופא', כיון שכך היא התקנה בשליח ציבור^ה.

על פי דברי המהרלב"ח, כתב המגן אברהם שכמו כן מתעוררת בעיה זו כשמתפללים 'מנחה קצרה', שהרי אין עשרה שמקשיבים לשליח הציבור. מסקנתו היא שלכתחילה יש להימנע מ'תפילה קצרה' בתענית ציבור, אך אם השעה דחוקה מאוד ניתן לסמוך על המהרלב"ח ולומר את ברכת 'עננו' בקול רם בין 'גואל' ל'רופא'^ו. כך הוא מנהג הספרדים, ששליח הציבור אומר את ברכת 'עננו' בקול רם בין 'גואל' ל'רופא', והקהל אומרים 'עננו' בלחש ב'שומע תפילה'^ז.

אך המשנה ברורה^ח חלק על דברי המגן אברהם, וכתב שדברי המהרלב"ח אינם שייכים ב'מנחה קצרה', שכשמתפללים 'מנחה קצרה'

[פד] משנ"ב תקסו, ס"ק יח; ילקו"י מועדים עמ' תקמד: [פה] שו"ת מהרלב"ח סי' טו: [פז] מג"א רלב, סק"ב; ילקו"י מועדים עמ' תקמג: [פח] ילקו"י מועדים עמ' תקמד; פס"ת תקסו, א; מקראי קדש תעניות פ"ב, הע' לב: [פח] סימן רלב ביה"ל ד"ה הש"ץ:

הלכה כסדרה – בין המצרים וט' באב

אין הדבר נחשב כלל לחזרת הש"ץ, ובמקרה זה לא תיקנו בכלל לומר 'עננו' בין גואל ל'רופא'. לפיכך, דעת המשנה ברורה היא שגם שליח הציבור יאמר 'עננו' בלחש ב'שומע תפילה'.

שאלה 32. קריאת ההפטרה

כיצד יש לנהוג בבית כנסת בו מתפללים ספרדים ואשכנזים יחד, לענין קריאת הפטרה בתענית ציבור?

האשכנזים נוהגים שבתענית ציבור במנחה, העולה שלישי לתורה מפטיר בנביא "דרשו ה' בהמצאו", אך הספרדים אינם נוהגים כך^ט. לכן העולה השלישי יעשה כמנהגו; אם הוא אשכנזי – יקרא את ההפטרה, ואם הוא ספרדי – לא יקרא.

שאלה 33. 'ויחל' ו'עננו' אחרי השקיעה

חיילים שנאלצו להתפלל מנחה בתענית אחרי השקיעה, האם יכולים לומר 'עננו' בתפילה? מה יעשו לגבי קריאת 'ויחל'?

כשם שבשעת הדחק ניתן להתפלל מנחה לאחר השקיעה, כך ניתן בשעה זו גם לומר 'עננו' ולקרא 'ויחל'^י.

[פט] ש"ע ורמ"א תקסו, א, ופשוט שאשכנזי יכול להפטיר גם במנין מצומצם שרובם ספרדים, שכן לדעת הרמ"א חייבים כל המתפללים בהפטרה: [צ] שו"ת דבר יהושע (אהרנברג) ח"ג, יו"ד סג. ייתכן שלמעשה, אם מתחילים להתפלל מנחה בשעה מאוחרת, עדיף שידחו את קריאת התורה לסיום התפילה, ויתחילו מיד בתפילת לחש כדי שיספיקו להתפלל ולברך ברכת כהנים לפני השקיעה (עיין בשאלה הבאה לגבי ברכת כהנים), ויקראו בתורה בסוף התפילה כמו

שאלה 34. ברכת כהנים אחרי השקיעה

חיילים שהתחילו להתפלל בשעה מאוחרת, כך שבחזרת הש"ץ כבר שקעה החמה, האם ישאו הכהנים כפיהם?

אין נושאים כפים בלילה אלא ביום, שנאמר "לשרתו ולברך בשמו" - הוקשה נשיאת כפים לעבודת המקדש שאינה נוהגת אלא ביום^א. **לכן יש להקפיד לכתחילה שברכת כהנים תהיה לפני השקיעה^ב.**
בזמן שבין השקיעה לצאת הכוכבים יש להסתפק לגבי נשיאות כפים, שזהו 'בין השמשות', ויש לומר שגם זה חלק מן היום, ובפרט לשיטת רבינו תם שהיום נגמר בשעה מאוחרת יותר. לפיכך, בדיעבד ניתן לשאת כפים עד **שלוש עשרה וחצי דקות לאחר השקיעה**, שזהו השיעור המינימלי לזמן בין השמשות^ג.

ימי 'בין המצרים'

שאלה 35. נופש ואירועים

האם מותר לקיים נופש מאורגן למשפחות במתקן נופש ב'שלושת השבועות'?

מיעוט בשמחה: מ"ז בתמוז ממעטים בשמחה ממה שרגילים לנהוג. **לכן אין לקיים מסיבות של שמחה, הרקדות, מופעי בידור וכל אירוע בעל אופי 'קלילי'^א,** אבל מותר לקיים מסיבה שתוכנה רציני, למרות שתהיה בה

שעושים בתפילת שחרית: [צא] ירושלמי תענית פ"ד, ה"א; רא"ש יומא פ"ח, כ; הגה"מ הל' תפילה פ"ג, סק"ה: [צב] ב"י סי' תרכג; שו"ע תרכג, ב; שעה"צ יא; יחז"ד ח"ו, מ: [צג] שעה"צ תרכג, ס"ק יא, יחז"ד ח"ו, מ: [צד] משנ"ב תקנא, סק"א. כה"ח סק"ב; אך עיין בשעה"צ (אות א) שיש חולקים:

קצת שמחה. משכנס אב אין שמחים כלל^צ, ולכן יש לסיים את הנופש לפני ראש חודש אב.

מוסיקה: אין לנגן או לשמוע מוסיקה מכלי נגינה, כמו כן אין להשמיע מוסיקה מוקלטת^צ.

פעולות תרבות: אין לשמוע ברדיו תכנית משעשעת או לראות סרט משעשע בטלוויזיה, אבל תוכנית רצינית או סרט תיעודי מותרים אפילו אם משובצים בהם מעט קטעים משעשעים או קטעי מוסיקה^צ.

רחצה: מותר להתרחץ בים או בבריכה^צ וכן מותרת פעילות ספורטיבית, עד תחילת חודש אב.

טיול: רצוי להימנע מטיולים, ובפרט כאשר יש אפשרות לטייל במועד אחר^צ. טיול לימודי שעיקרו לימוד והכרת הארץ, מותר אם לא ניתן לדחותו^ק.

קייטנה: קייטנה לילדים שלא הגיעו לחינוך מותרת בכל מקרה. לילדים שהגיעו לחינוך יש להתאים את התוכנית עם כל הנ"ל, אבל יש לשקול גם את המצב הרוחני של הילדים בכללותו עם קייטנה ובלעדיה.

[צה] מקראי קודש ה, הע' א. ובכלל זה סרטי קומדיה. מותר לקיים תוכנית רצינית אפילו אם משובצים בה מעט קטעים משעשעים. אין איסור ברחיצה בבריכה או בים (פס"ת תקנא, מו): [צו] צי"א חט"ו, לג; יחוד" ח"ו, לד; וכן כתב באג"מ (ארו"ח ח"א, קסו) לענין ימי ספירת העומר: [צז] מפי הגר"י אריאל, וכן הובא בשם הגר"מ אליהו במקראי קודש (פ"ו, הע' יד): [צח] יחוד" ח"א, לח; הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 207; תשוה"נ ח"ב, רסג; מקראי קודש (פי"ד, יד) בשם הגר"ש וואזנר והגרי"י קנייבסקי (אך בשם הגר"ש ישראלי כתב לאסור): [צט] עשה לך רב ח"ב, לה (ע"פ תקנת הגר"ח פלאגי); הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 198: [ק] עשה לך רב ח"ב, לה:

שאלה 36. מדי א' חדשים

האם מותר ללבוש מדי א' חדשים ב'שלושת השבועות'?

בימי 'בין המצרים' נוהגים להימנע מלחדש בגד שמברכים עליו 'שהחיינו'^א. אמנם חיילים המשרתים בסדיר אין מברכים 'שהחיינו' על מדי א' חדשים, משום שהם אינם שלוק^ב, ולכן חיילים בשירות יכולים ללבוש מדי א' חדשים, ובפרט שהם רק לצורך התפקיד הצבאי ואין בהם שמחה יתירה כלל.

לעומת זאת, מדי א' של איש קבע שייכים לו, ולכן, אם הוא מרגיש שמחה בקנייתם, אין לחדש אותם בימי 'בין המצרים'.

שאלה 37. מוסיקה מקסית

האם מותר להשמיע מוזיקה בטקס סיום קורס, סיום מסלול וכדומה?

מוסיקת רקע הכוללת שירים שמחים משוט שיש לאוסרה, אך לגבי מוסיקת ליווי של תרגילי סדר שמטרתה לשמור על קצב מצעד החיילים יש להתיר שהרי יש לדמותה לנגינות שמנגנים בני אדם בשעה שמושכים משא או בשעה שהיו מנהיגים שוורים לחרישה שלא אסרוה משום אבילות החורבן כיון שאינה אלא לתיקון מלאכתם^א.

[קא] שו"ע תקנא, יז: [קב] תורת המחנה פרק כד שאלה ב; כחיצים ביד גיבור ח"א, עמ' 127; המורים בקשת עמ' 319: [קג] מסכת סוטה, מח ע"א; משנ"ב תקס, ס"ק יג. אך יש להעיר שפעמים רבות אין מטרתה של מוזיקה זו לקביעת הקצב בלבד אלא יש בה משום תוספת לחגיגות הארוע ואף הקהל מצטרף לעיתים ושר לקול מוזיקה זו:

שאלה 38. מוסיקה באירוע

חייל המשתתף באירוע ב'שלושת השבועות' ומשמיעים בו מוזיקה, כיצד עליו לנהוג?

עיקר האיסור הוא לנגן או להשמיע מוזיקה, וכמו כן בודאי אסור ללכת בכוונה למקום שמשמיעים בו מוזיקה כדי לשמוע. אך מי שנמצא במקום מסוים ומשמיעים בו מוזיקה, לא מצוינו שיש עליו חיוב לקום ולעזוב את המקום. כך מצוינו שמי שמקשיב לתכנית ברדיו אינו מחוייב לכבות אותו כאשר משמיעים מוזיקה בין קטע לקטע¹.

עם זאת, החייל צריך להימנע מלהשתתף באופן פעיל בשירה וריקודים לצלילי המוזיקה המושמעת².

שאלה 39. גילוח לכבוד טקסים

חיילים המשתתפים במשמר כבוד בטקס קבלת פנים לאישיות ממלכתית זרה, וכן קצין היוצא במשלחת צבאית לחו"ל בימי בין המצרים ועליו להשתתף בטקסים ובפגישות ממלכתיות - האם מותר להם להתגלח ב'שלושת השבועות'? מה הדין בטקס צבאי, כגון מפקד שצריך להציג חזות מכובדת בטקס חילופי מפקדים?

בשו"ת 'אגרות משה' הקל בגילוח בימי 'בין המצרים' כשזקוק לדבר לצורך פרנסה³, וכן מצוינו שהקלו בימי ספירת העומר למי שמוזמן לפני שר ויש קפידא אם ילך שם ללא גילוח⁴.

[קד] מפי הגר"י אריאל, וכן מובא בשם הגר"מ אליהו במקראי קודש פ"ז הע' יד: [קה] משנה ברורה תקנא, ס"ק טז: [קן] אגרות משה חלק ד סימן קב, חלק ה סימן כד אות ט: [קז] כף החיים סימן תצג ס"ק יט בשם שו"ת זרע אמת סימן סט:

באותו אופן נראה שיש להקל לאנשי צבא שבמסגרת תפקידם צריכים להיפגש עם גורמים ממלכתיים בחו"ל, שרשאים להתגלח כדי לשמור על הופעה מכובדת הנהוגה במעמדים מסוג זה, שהרי דבר זה נוגע לכבודה ולמעמדה של המדינה בעיני אומות העולם. מסיבה זו יכולים חיילים שהוטל עליהם להשתתף במשמור כבוד בטקס קבלת פנים לאישיות ממלכתית זרה להתגלח לכבוד הטקס.

לעומת זאת, אין להתיר למי שזקוק להציג חזות מכובדת בטקסים צבאיים להתגלח בימי בין המצרים.

שאלה 40. סֵפֶר צבאי

האם מותר לסֵפֶר צבאי לספר חיילים ב'שלושת השבועות'?

מן הדין איסור תספורת נוהג רק בשבוע שחל בו תשעה באב, אך האשכנזים נהגו להחמיר בדבר בכל 'שלושת השבועות'^פ.

לכן, בשבוע שחל בו תשעה באב - חייל העובד כסֵפֶר במספרה צבאית צריך לדרוש ממפקדו שלא לספר חיילים יהודים. אפילו אם יש שם סֵפְרִים אחרים שיעבדו במספרה, בכל מקרה - אינו רשאי לספר, ולמרות שיתכן שאין בזה איסור דאורייתא^{קט}, יש בכך איסור דרבנן ש'מסייע ידי עוברי עבירה' בשעת העבירה^ק.

[קח] שו"ע ורמ"א תקנא, ג: [קט] לכאורה אין זה כ'תרי עברי דנהרא' (עבודה זרה דף ו ע"ב), אך הדבר תלוי במחלוקת המובאת במשנה למלך (הלכות מלוה ולווה פרק ד הלכה ב) אם יש איסור 'לפני עור' דאורייתא כשלווה בריבית במקרה שרואה שהמלוה בכל מקרה ילוה את המעות לאחרים: [קי] למרות שיש מקילים באיסור 'מסייע', פוסקים רבים החמירו בדבר כאשר מסייע בשעת העבירה עצמה: שו"ת בנין ציון סימן טו, שו"ת כתב סופר יורה דעה סימן פג, שו"ת מהרש"ם חלק ב סימן צג, שו"ת משיב דבר חלק ב סימן לב:

הלכה כסדרה – בין המצרים וט' באב

אמנם מי"ז בתמוז ועד השבת הסמוכה לתשעה באב, נראה שמותר לספר את כל מי שרוצה להסתפר, ואפילו אם גם המספר וגם המסתפר הם אשכנזים, שהרי מן הדין אין האיסור נוהג אלא ב'שבוע שחל בו'.

שאלה 41. המתפרות בשעת הדחק

חייל שחזר הביתה בשלושת השבועות, ולא יכל להסתפר לפני ימי בין המצרים כי אין ספר ביחידתו, האם יכול להסתפר בביתו?

הגילוח בימי בין המצרים עד ראש חודש אב, אינו אסור לאשכנזים אלא מכוח המנהג, ולכן דינו כגילוח בימי ספירת העומר.

לכן אסור לחייל להסתפר בימי בין המצרים, על אף שהדבר מפריע לו, ליופי או מראה חיכוני. אולם, אם שיערו ארוך מהרגיל בצורה ניכרת, והדבר עלול להפריע לתפקוד של החייל, יש להתיר להסתפר³⁹.

שאלה 42. הכנסת ספר תורה

האם מותר לערוך טקס הכנסת ספר תורה לבסיס ב'שלושת השבועות'?

דעת פוסקים רבים שהמנהג שלא לנגן בכלי נגינה ושלא לעשות ריקודים ומחולות, אינו נוהג בשמחה של מצוה⁴⁰, וכן נוהגים הספרדים שאינם נמנעים מלערוך חתונות בימים אלו. לפיכך, מותר להכניס ספר תורה לבסיס, ולשמוח בשמחה של מצוה.

[קיא] עיין שאלה 39. ובמקרה של שעת הדחק, היות ומדובר בבין המצרים שאיסור התספורת הוא מכוח מנהג, יכול להסתפר רגיל, ואינו צריך להוריד רק את החלק המפריע לו, ועיין משנ"ב תקנא, פז: [קיב] כה"ח תקנא, מ; יחוד"ד (ח"ו, לד); משנה הלכות (ח"ו, קט) בשם הגר"מ פיינשטיין:

שאלה 43. מדים לחייל שמתגייס

האם מותר לחייל המתגייס ב'תשעת הימים' ללבוש מדים חדשים?

בימים אלו (לספרדים: רק ב'שבוע שחל בו') אין לובשים בגדים מכובסים^{ק"י}, וכל שכן שאין ללבוש בגדים חדשים^{ק"ד}.

יש מקום להקל יותר בלבישת מדים, כיון שיש בהם צורך מצוה, ועוד, שהוא מוכרח בלבישתם ואין לו מדים אחרים, ובפרט יש להקל במדי ב' שמקבלים אותם מקומטים^{ק"ט}. ניתן גם להניח את המדים על הקרקע כדי שלא יחשבו יותר למכובסים, ואז ניתן ללבושם^{ק"ט}.

שאלה 44. כיבוש לצורך אחר תשעה באב

האם מותר לכבס מדי ב' כדי ללבושם לאחר תשעה באב?

אין מכבסים בגדים ב'תשעת הימים' (לספרדים: רק ב'שבוע שחל בו') גם אם כוונתו ללבושם רק אחרי תשעה באב^{ק"י}. טעם איסור זה הוא משום שנראה כמסיח דעתו מן האבלות^{ק"ח}.

[ק"ג] שו"ע ורמ"א תקנא, ג: [ק"ד] שו"ע תקנא, ו; אג"מ א"ח ח"ג,

פג: [קט"ו] כחיצים ביד גיבור ח"ב עמ' 83: [קט"ז] מנח"י ח"י, מד;

פניני הלכה זמנים פ"ח, יט; כחיצים ביד גיבור ח"ב עמ' 84: [ק"ז] שו"ע

ורמ"א תקנא, ג: [ק"ח] משנ"ב תקנא, סק"כ; כה"ח סק"ג:

שאלה 45. מי שמדיו מלוכלכים

חייל שכל מדיו מלוכלכים, האם מותר לו לכבס ב'תשעת הימים'?

כיבוס בשבוע שחל בו תשעה באב אסור אפילו למי ש'אין לו אלא חלוק אחד'ק"ט. האשכנזים נהגו להחמיר ולאסור כיבוס מראש חודש אב, אך לא החמירו בדבר למי ש'אין לו חלוק אחד'קכ. לפיכך, מי שכל מדיו מלוכלכים אינו צריך להחמיר בדבר, ויכול לכבס עד 'שבת חזון'.

אמנם ב'שבוע שחל בו' אין לכבס בגדים כלל, וניתן להקל בדבר רק במקום צורך גדולקכא.

שאלה 46. כיבוס לכבוד שבת

האם מותר לחייל אשכנזי לכבס מדי א' לכבוד 'שבת חזון'?

אשכנזים נהגו לא לכבס בגדים ולא ללבוש בגדים מכובסים בכל 'תשעת הימים'. אך לכבוד שבת אין נוהגים בכך איסור, ולכן חייל שאין לו מדי א' נקיים, מותר לו לכבס את המדים לכבוד שבת "חזון"קכב.

[ק"ט] שו"ע תקנא, ג: [קכ] משנ"ב תקנא, סקכ"ט: [קכא] נטעי גבריאל
בין המצרים פל"ה, ה: מקראי קודש פ"ג, הע' יז בשם הגר"מ
אליהו: [קכב] משנ"ב תקנא, ס"ק לא:

שאלה 47. טקסים, אירועים ופעילויות

האם מותר לקיים טקסים ואירועים חגיגיים או פעילויות גיבוש ב'תשעת הימים'?

האחרונים ביארו שמה שנאמר ש'משנכנס אב ממעטין בשמחה' - הכוונה היא שאין לשמחה כלל קב"ד. לכן יש להימנע מטקסים ופעילויות שנאלו שיש בהם חגיגות ושמחה.

בהתאם לכך אין להשמיע תרועה להנפת הדגל במסדר, אך אפשר לשיר בפה את ההמנון.

שאלה 48. אכילת בשר

האם מותר לאכול 'לוף' במהלך מסע כומתה הנערך ב'תשעת הימים'?

מעיקר דין הגמרא האיסור לאכול בשר הוא רק בסעודה המפסקת שבערב תשעה באב קב"ד, וכך אכן נוהגים התימנים קב"ה, אף שרוב הציבור נוהג להימנע מאכילת בשר בכל 'תשעת הימים' קב"ד. לכן כתבו הפוסקים שאין לאסור את הדבר למי שחולה, ואפילו אם הוא רק חולה קצת, ואף אם כבר הבריא אלא שהוא עדיין חלוש קב"ד.

על פי זה, גם במסע כומתה או בתרגיל מפרך הכרוכים במאמץ פיזי רב, יש להקל לחיילים לאכול בשר אם שאר המזון אינו מושבע דין קב"ה.

[קכג] משנ"ב תקנא, סק"א; כה"ח סק"ב; [קכד] שו"ע תקנב, א: [קכה] שו"ע המקוצר ח"ג קג, ח: [קכו] שו"ע תקנא, ט: [קכז] רמ"א תקנא, ט; משנ"ב ס"ק סא; יחוד"ח ח"א, מא: [קכח] קשרי מלחמה ח"ג, נו:

שאלה 49. מד"ס בבריכה

האם מותר לערוך מד"ס בבריכה ב'תשעת הימים'?

הספרדים לא נהגו להימנע מרחיצה במים קרים ב'תשעת הימים' כלל, ולא נהגו אלא להימנע מרחיצה במים חמים ב'שבוע שחל בו'. על פי זה כתב הגר"ע יוסף שכמו כן מותר לספרדים להתרחץ בים ובבריכה ב'תשעת הימים' אפילו לשם תענוג^{קכט}.

אמנם הרמ"א מביא שהאשכנזים נוהגים להימנע גם מרחיצה במים צוננים^{קל}. לכן לכתחילה ראוי לקיים בימים אלו את המד"ס ביבשה, משום שאין בכך פגיעה בלקח ובהישג הנדרשים. אך מעיקר הדין אין לאסור עריכת מד"ס בבריכה בתשעת הימים, שאין זו רחצה של תענוג כלל^{קלא}.

שאלה 50. גינות נוי

האם מותר לשתול גינת נוי בבסיס ב'תשעת הימים'?

מראש חודש אב עד תשעה באב אין לשתול ולנטוע גינות נוי, כיון שזו נטיעה של שמחה^{קלב}. אך מותר לטפל בעצים ושתילים שכבר נטועים, ולנכש ולנקות בגינות קיימות^{קלג}.

[קכט] יחוד"ד א, לח; יבי"א ה, מא; [קל] רמ"א תקנא, טז; [קלא] קשרי מלחמה ח"ד, לא; [קלב] שו"ע תקנ"א, ב; [קלג] הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 200; הגר"ש וואזנר במקראי קודש פ"ה, הע' יא:

שאלה 51. שיפוץ וריהוט

האם מותר לשפץ מבנה ולהכניס ריהוט חדש ב'תשעת הימים'?

מראש חודש אב אין עוסקים ב'בנין של שמחה' קלד'. כל שיפוץ שמטרתו ליופי ולתענוג נחשב ל'בנין של שמחה' קלה.

לכן, אם מדובר בשיפוץ שנעשה לצורך שיפור העבודה או המגורים בצבא, הדבר מותר, וכן מותר להכניס ריהוט חדש שיש בו צורך שימושי קלד'. אך אם זהו שיפוץ שנעשה לצורכי אסתטיקה – הדבר אסור, ואפילו לסייד ולצבוע – אסור קלד' (מלבד במקום שהסיוד הקודם התקלקל, כגון היתה שם נזילה קלח'). כמו כן, נראה שיש להימנע מהחלפת ריהוט בבסיס, כאשר הדבר נעשה לצורכי אסתטיקה קלט'.

[קלד] שו"ע תקנא, א. (אמנם בערוה"ש סע' ז כתב שכל צרכי רבים מותרים): [קלה] משנ"ב תקנא, ס"ק יב; ילקו"י מועדים עמ' תקנט: [קלו] באג"מ (ח"ג, פ) ובמקראי קודש (פי"ג, יג) בשם הגר"מ אליהו התירו לקנות משאית לצורך פרנסה: [קלז] ילקו"י מועדים עמ' תקנט: [קלח] פס"ת תקנא, אות ה בשם הגר"מ הברשטאם: [קלט] עיין אג"מ (ח"ג, פ) שאוסר לקנות רכב חדש להרווחה, משום שהוא כמו בניין של שמחה:

אבלות תשעה באב

שאלה 52. נעליים צבאיות

חייל הנמצא בפעילות בטחוניית, כיצד ינהג בנוגע לאיסור 'נעילת הסנדל' בתשעה באב?

מצינו שמי הולך בדרך מותר בנעילת הסנדל כיון שיש טירחה גדולה ללכת יחף^{קמ}. לכן חייל הנמצא בפעילות מבצעית בשטח או בשמירה במוצב, בוודאי יכול לנעול את נעליו הצבאיות כרגיל^{קמא}.

אולם חייל השומר בעמדת שמירה ועל דעת מפקדו יכול לשמור עם נעליים אחרות, לא ינעל נעליים צבאיות בתשעה באב. אם אין לו נעלי בד או גומי, ראוי שיכניס חול או עפר לנעליו וינעלם כך^{קמב}. כאשר נגמרת השמירה – צריך מיד לחלוץ את נעליו^{קמג}.

שאלה 53. הצדעה למפקד

האם מותר להצדיע למפקד בתשעה באב?

אין להצדיע למפקד בתשעה באב, משום שאסורה אמירת 'שלום' בכל צורה שהיא בתשעה באב^{קמד}.

[קמ] שו"ע תקנד, יז: [קמא] הגר"ד ליאור והגר"ש מן ההר במקראי קודש יום הכיפורים בנספחים ב-ג: [קמב] משנ"ב תקנד, ס"ק לג; כה"ח סק"פ: [קמג] משנ"ב תקנד, ס"ק לה: [קמד] משיב מלחמה ח"ב, קמה; אמנם ב'המורים בקשת' שאלה 139 התיר:

שאלה 54. רחצה לאחר פעילות

האם מותר לחיילים להתרחץ בתשעה באב, במקרה שהם חזרו מפעילות שגרמה לזיעה וללכלוך רב?

אף שאסור להתרחץ בתשעה באב ^{קמ"ה}, דווקא רחיצה לתענוג נאסרה, ואילו רחיצה להעביר זוהמה מותרת ^{קמ"ו}.

שאלה 55. עבודה ופעילות

האם מותר לעבוד ולעשות פעילות בתשעה באב?

נהגו שלא לעשות מלאכה בתשעה באב עד חצות היום, על מנת שלא להסיח את הדעת מן האבלות ^{קמ"ז}. לכן, **עד חצות אין לעסוק בכל מלאכה שאיננה 'דבר האבד'** (בסביבות השעה 13:00) ^{קמ"ח}, וניתן להסתמך בדבר זה על הפקודה הפוטרת חיילים שצמים מכל פעילות ^{קמ"ט}.

לאחר חצות, מותר לעבוד ולעשות פעילות, ואף מותר לעבוד במטבח בשטיפת פירות וירקות וכדומה, אף על פי שידינו נרטבות עקב כך, כיון שלא מתכוון לרחוץ להנאתו ^{ק"ב}.

[קמ"ה] שו"ע תקנד, ז: [קמ"ו] שו"ע תקנד ט; תרי"ג, א: [קמ"ז] שו"ע רמ"א תקנד, כב; ביה"ל ד"ה 'במקום שנהגו'; ילקו"י מועדים עמ' תקפא-ב: [קמ"ח] שו"ע תקנד, כג: [קמ"ט] 34.0206 - צומות: [קנ] משנ"ב תקנד ס"ק יט, ילקו"י מועדים עמ' תקעט:

שאלה 56. קריאת 'כי תוליד בנים' במנחה

חיילים שלא יכלו לקרוא בתורה בבוקר של תשעה באב, ובאים לקרוא בתורה במנחה - איזו פרשה יקראו?

אם כל החיילים לא שמעו את קריאת "כי תוליד בנים", אזי יקראו אותה במנחה, ולאחר הקריאה יפטירו "אסוף אסיפם", שהיא הפטרה המיוחדת לתשעה באב. אולם אם חלק מהנוכחים שמעו בשחרית את קריאת "כי תוליד בנים", יקראו במנחה את פרשת 'ויחל' קנא.

שאלה 57. אמירת 'נחם' לחייל שלא צם

האם חייל שנאלץ לאכול ולשתות בתשעה באב, אומר 'נחם' בתפילת מנחה?

תפילת 'נחם' אינה תלויה בצום, ולכן גם חייל שאוכל או שותה בתשעה באב, חייב לאומרה קנב.

שאלה 58. ישיבה על כסא

האם ישיבה על כסא בתשעה באב לפני חצות אסורה למי ששומר בעמדת שמירה או למי שנאלץ לעסוק בעבודה משרדית?

אף שנהגו לשבת בתשעה באב על הארץ עד חצות^{קנ"ג}, אין איסור גמור לשבת על כסא, שאפילו לגבי אבלים מצינו שהתירו למי שחלוש לשבת על כסא^{קנ"ד}, וכל שכן בתשעה באב^{קנ"ה}. כן הובא בשם הגרי"ש אלישיב שמי שנוסע באוטובוס בתשעה באב מותר לו לשבת על מושב ואין הוא צריך לעמוד^{קנ"ו}, ומסתבר שהוא הדין למי ששומר בעמדת שמירה, וכל שכן למי שנאלץ לעסוק בעבודה משרדית, **שמותר לו לישב על כסא.**

[קנ"ג] עיין שו"ע תקנ"ט, ג: [קנ"ד] ערוה"ש יו"ד שסז, ג: [קנ"ה] תורת היולדת מח, יב: [קנ"ו] תורת היולדת מח, הע' יז:

לוחות זמנים

זמני תענית י"ז בתמוז

	תל אביב	שכם	רמלה	מעפה רמון	עין בוקק	ירושלים	רמת מגשימים	חיפה	כאר שכע	אילת
התשע"א (יום שלישי, 19 יולי)										
תחילת הצום (עלוה"ש)	04:10	04:04	03:56	03:53	04:00	04:02	04:06	04:01	03:58	04:00
מוצאי הצום (צאה"ב)	20:01	20:06	20:09	20:06	20:06	20:04	20:04	20:07	20:07	20:08
התשע"ב (יום ראשון, 8 יולי)										
תחילת הצום (עלוה"ש)	4:01	3:55	3:46	3:45	3:50	3:53	3:58	3:51	3:50	3:51
מוצאי הצום (צאה"ב)	20:05	20:10	20:13	20:11	20:09	20:07	20:09	20:11	20:09	20:12
תשע"ג (יום שלישי 2 יוני)										
תחילת הצום (עלוה"ש)	3:54	3:47	3:39	3:37	3:43	3:45	3:51	3:44	3:43	3:43
מוצאי הצום (צאה"ב)	20:05	20:10	20:14	20:12	20:10	20:08	20:09	20:12	20:10	20:13

זמני תענית ט' באב

	אילת	כאר שבע	חיפה	רמת מגשימים	ירושלים	עין בוקק	טעמה רשו	רמלה	שכם	תל אביב
התשע"א (יום שלישי, 19 יולי)										
תחילת הצום (עלוה"ש)	19:27	19:30	19:32	19:28	19:29	19:27	19:29	19:31	19:30	19:31
מוצאי הצום (צאה"כ)	19:54	19:58	19:53	19:57	19:58	19:56	19:57	19:59	19:58	20:00
התשע"ב (יום ראשון, 8 יולי)										
תחילת הצום (עלוה"ש)	19:35	19:39	19:41	19:38	19:38	19:37	19:38	19:40	19:39	19:41
מוצאי הצום (צאה"כ)	20:03	20:07	20:10	20:07	20:07	20:05	20:06	20:09	20:08	20:09
תשע"ג (יום שלישי 2 יוני)										
תחילת הצום (עלוה"ש)	19:42	19:46	19:49	19:47	19:45	19:44	19:45	19:47	19:45	19:48
מוצאי הצום (צאה"כ)	20:08	20:13	20:17	20:15	20:13	20:11	20:12	20:15	20:13	20:16